

A SZLÁVNYELVŰ IRODALOM KEZDETEI A NAGYMORVA BIRODALOM TERÜLETÉN*

Írta: SZIKLAY LÁSZLÓ

A morva törzsek a IX. század első felében kezdenek államba tömörülni. Vannak ugyan elméletek, amelyek már a VIII. században feltételeznek a későbbi Morva Birodalom területén szláv fejedelemségeket, de ezt hiteles történelmi dokumentumokkal igazolni nem lehet. Törzsfőik fejedelmi ambíciói Nagy Károlynak 814-ben bekövetkezett halála után nőttek meg, amikor is jól ki tudták használni a Frank Birodalomnak a Karoling-fiak versengése következtében beállott gyöngülését. Az osztálytársadalomnak a kialakulását tehát a tudatos államalapítási törekvések tetőzték be. A morva törzsfők, mint elismeretést igénylő hűbéreseket, az abodritákkal, csehekkkel, elbai szorbokkal és vilcekkel együtt 822-ben jelentek meg első ízben a frankfurti birodalmi gyűlésben. Sok kutató jelképet lát ebben: a szlávok egységes fellépésének jelképét az őket addig elnyomó német hatalommal szemben. Igaz, hogy a frank hadak állandóan nyugtalanították, sarcolták a tőlük keletre fekvő népeket, így a szlávokat is s a belviszályokozta gyöngülés »türelmi idejében« 820—845 közt legalább kereskedők és hittérítők útján igyekeztek őket kordában tartani, — de velük szemben a szlávok egységes, vagy éppen nemzeti ellenállásáról e korai időszakban legfeljebb a romantikus túlzás nyelvén lehet szó. Az az integrálódási folyamat, amely végül is állami élet kialakulásához vezetett, legalább annyira jelentette egyes szláv törzsfőknek egymás ellen vívott harcát, mint fellépésüket vagy védekezésüket a németek ellen. Moráviában a IX. század első felében még több fejedelemségről hallunk, — az uralomra törő törzsfők közül *Mormírnak* (kb. 830—846) sikerült a többieket letörnie és államot alkotnia a Morva és a Dyje folyók között elterülő térségben, a mai Morvaország területén. Tőle keletre, Nyitra székhellyel *Pribina* (kb. 830—861) alapított államot. A morvák egyesülése akkor fejeződött be, amikor *Mojmírnak*, a két államot alapító törzsfő közül az ügyesebbnek, szélesebb látókörűnek és rátermettebbnek sikerült *Pribinát* székhelyéről kiűznie és a két fejedelemséget egyesítenie. Az így keletkezett *Morávia* vagy más szerzőknél: *Morva Birodalom* a mai Morvaország délkeleti, a mai Ausztria északkeleti és a mai

* Részlet egy készülő kézikönyv első fejezetéből.

Szlovákia délnyugati részét foglalta magában. Határait a források kevésbé jelölik meg, a legtöbb szakíró legnagyobb kiterjedése idején nyugaton a Cseh-Morva fennsíkot, keleten a Garam folyót, északon a Zólyomi Erdőt, délen pedig a Dunát jelölte meg határainak, bár KNIEZSA ISTVÁN szerint ez utóbbit a helynevek nem mindenütt igazolják.

Mojmíré volt tehát az érdem, hogy a két fejedelemség egyesítésével aránylag tartós állam alapjait vetette meg. Több cseh és szlovák történetíró ennél többet is tulajdonít neki, amikor Pribinának Nyitráról való kiűzését kommentálja: tudatos védekezést a német befolyás ellen. Tény, hogy mind Mojmir, mind pedig Pribina pogány volt még ebben az időben, de már mind a ketten felismerték a kereszténység politikai jelentőségét. S bár Morávia területén e korai időszakban olasz papokkal is találkozunk, az új vallást legnagyobbbrészt németek, a passauai püspök misszionáriusai terjesztik. Lehet, hogy Mojmir sokallotta Pribina német kapcsolatait: — a nyitrai fejedelem székhelyén 830 körül *Adalram* salzburgi érsek fatemplomot szentelt fel. Igaz, van olyan vélemény is, hogy ez a plébánia nem annyira Pribinának még pogány udvara, még kevésbé alattvalóinak szélesebb rétegei, mint inkább a Nyitrán már akkor kereskedelmi ténykedést kifejtő német telepések számára készült. Tény az is, hogy Mojmir a két fejedelemség egyesítése után nem sokat törődött a területén működő német papok tevékenységével, hanem unokaöccsét, *Rasztislávot* társfejedelemnek küldötte Nyitrára s a Frank Birodalomban a Jámbor Lajos halála után beállott belső zavarokat kihasználva igyekezett országa belső rendjét megerősíteni, teljes függőséget biztosítani. Semmi pozitív hírünk sincs arról, hogy tulajdonképpen mit is csinált Mojmir 833 és 846 között, teljes 13 éven keresztül, de annyi bizonyos, hogy fáradozott az általa teremtett »status quo« fenntartásán és a centrális hatalom megerősítésén. Ezért helytelen államának feudális ellenességéről beszélni. Védekezett ugyan a német feudalizmus beolvasztó törekvései ellen, viszont minden eszközt megragadott, hogy megerősítse az államában kialakult praefeudális rend uralkodó osztályát és hadseregét. Mint látni fogjuk — s ez is a nyitrai német kolónia jelenlétére mutat — egyet nem tudott megakadályozni: azt, hogy Nyitra — Pribina elűzése után is — a germanizációs törekvések központja ne maradjon. Valahányszor a németek belviszályt akartak Moráviában előidézni, a befolyásuk alatt álló részfejedelmet használták fel az államcsíny előkészítésére.

Az események fejlődése szempontjából az elűzött Pribina további sorsa sem lehet közömbös a számunkra. *Kocel* nevű fiával és udvarának több főurával együtt először *Ratbod* keleti frank örgrófhoz menekült, aki Bajorországban, Ausztriában, sőt Pannóniában is nagy kiterjedésű birtokokkal rendelkezett s az örgrófságot körülbelül ugyanabban az esztendőben vette át, amikor Pribinát kiűzték. A volt nyitrai fejedelem valahol Alsó-Ausztria területén tartózkodott Ratbod udvarában, amikor pártfogója közölte vele, hogy csak úgy számíthat az ő, valamint uralkodója, Német Lajos támogatására, ha megkeresztelkedik; 833—835 közt vette fel a keresztiséget a salzburgi érsekséghez tartozó Traismauerben (Tulln közelében). Ennek ellenére viszály tört ki közte és Ratbod közt, úgy hogy fiával és híveivel együtt a bolgárokhoz kellett mene-

külnie, frank területen nem érezte magát biztonságban; — de a bolgároknál, a mai Szerbia területén sem maradt soká, hanem 838 körül egy másik, a mai Bosznia térségében fönnállott szláv fejedelemségbe ment át, amelynek *Ratimar* állt az élén. Ratimart ugyanaz a Ratbod támadta meg, akivel Pribina néhány évvel azelőtt összeveszett, a száműzöttek tehát ismét menekülnie kellett. Végül is Karinthiában *Salacho* örgróf sietett a segítségére, akinek sikerült őt Ratboddal kibékítenie.

Igy került Pribina ismét a frankok kegyébe s így lett véglegesen Német Lajosnak, a keleti frank császárnak a hűbérese. Ez nagyobb kiterjedésű birtokot, kb. egy keleti »mark«-nak (örgrófságnak) megfelelő tartományt adományozott neki Pannónia déli részén, amely a Balatontól délre húzódott a Dráva felé, nyugaton a Mura mentén be egészen Stájerországba; hozzátartozott Pécs és Pécestől délre érintkezett a bolgárok birodalmával. Bár Pribina élete végéig a frankok hűbérese maradt, ezen a túlnyomóan szláv lakosságú területen építő munkáról tanúskodó, komoly kultúrát teremtett. Székhelye az erdős, mocsaras vidék közepén épült, az egykorú német forrásokban *Mosapurc*-nak (mai németsséggel Moosburg = Sárvár) nevezett város volt a Zala folyó mentén, körülbelül ott, ahol ma Zalavár fekszik. Itt Pribina három templomot is építtetett: az elsőt 850-ben maga a terület egyházi főhatósága, *Liutpramm* salzburgi érsek szentelte föl Szűz Mária tiszteletére, a másikat salzburgi kőművesek, kovácsok és festők segítségével 853-ra sikerült tető alá hozni és Szent Adorján vértanú tiszteletére szentelték fel, a harmadikat Szent Jánosnak emelték. De egész sor más templomról is tudunk Pribina fejedelemségében, ezek közül sok esett ugyan Stájerország területére, de tudjuk, hogy volt még egy-kettő a mai Dunántúlon is. Az egyik egykorú forrás, a *Libellus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum* részletesen leírja a Szűz Mária tiszteletére emelt templom 850-ben lezajlott felszentelését, azt a megállapodást, amelyet Pribina a salzburgi érsekkel kötött a fejedelemsége területén folyó hittérítő s az ezzel kapcsolatos civilizációs munkával kapcsolatban. Az érsek németjein kívül részt vett ezen az ünnepélyes aktuson a szláv fejedelem egész udvari népe, akik közt — feltehetően — voltak vele Nyitráról odamenekült főurak s voltak olyanok is, akik a pannóniai szlávokat képviselték.

Azok az ásatások, amelyeket 1946-ban magyar régészek végeztek Zalavár mellett, Pribina udvarának kultúrájáról sok érdekes megállapítást tettek. Megtalálták a Szent Adorján tiszteletére 853-ban emelt katedrális maradványait, amelynek alaprajza mindenekelőtt arról tanúskodik, hogy a körülbelül négy és fél évszázaddal azelőtt megszűnt római provincia kultúrája — valószínűleg egy-két kis-kereszttyén töredék, a városok szegénysége érdeméből — mindennemű barbár invázió ellenére meghagyta nyomait s lehetővé tette a latin kultúra folytonosságát ezen a területen. Pribina egész temploma is a latin kultúrához való tartozásról tanúskodik. »Művészettörténeti szempontból a zalavári templom főfalai és a magyarországi műemlékek között egyedülálló alaprajza igen nagy jelentőségű... Három apszisa, melyeket függőleges külső fal köt össze, Európában igen ritka és Magyarországon ismeretlen jelenség. A belső berendezés szempontjából a zalavári szentély a három apszisú templomoknak ahhoz a nagy családjához tartozik, amely behálózza

egész Európát és a Közel-Keletet is...» Hasonló alaprajzú, körülbelül egykorú épület Alsó-Egyiptomban, Szíriában, Isztriában [2], Franciaországban [2], Ausztriában és Spanyolországban is található. Lehetséges, hogy — ugyan Bizánc közvetítése nélkül — végső fokon mégis a Közel-Keletről került hozzánk ez a stílus, amelynek a mi szempontunkból aztán Isztria volt a hazája. Pannónia tehát a frank korban is, Pribina körében is megtartotta a kapcsolatait Aquileiával és Isztriával, és ez a kapcsolat egészen *Szent István* koráig, sőt azon túl is fennmaradt. Nehéz eldönteni, hogy a Zalavár környékén Pribina idejében is feltételezhető »Romani«, tehát újlatin lakosság biztosította-e, vagy pedig csak a templom tartóssága, de a Szent Adorján tiszteletére 853-ban emelt katedrális fennmaradt egészen Szent István koráig. Noha az írott emlékek Mosapurcot az ugyancsak Szent Adorjánról elnevezett egyháznak és apátságnak Szent István király idején való feltámadásáig nem említik, azt biztosra vehetjük, hogy a területén kiépült keresztyén kultúrának a nyomain megmaradtak. Pribina székesegyháza túlélte a honfoglalást, a XI. század elején restaurálták s látták el az építésekor még nem használt kőfaragványokkal; — csak a XI. század viharos évtizedeiben semmisült meg.

A Pannónia földjébe mélyen gyökeret eresztett latin kultúra továbbadása, a híd, illetőleg a pillér szerepe a rómaiak és Szent István között: a kulturális fejlődés szempontjából Pribina fejedelemségének legnagyobb jelentősége.

Ez akkor domborodik ki még inkább, ha a Nagymorávia területén Pribina elűzése után kialakult eseményeket kísérjük figyelemmel. Mojmir nem sokáig folytathatja országa megerősítését, mert *Német Lajos* 846-ban megtámadja, detronizálja s helyette *Rasztiszlávot* (846—870) ülteti a fejedelmi székbe, akiben nyilván azért bízott meg jobban, mert Nyitrán nagyobb német befolyás alatt tudta. A nyitrai részfejedelemségbe pedig azt a *Szvatoplukot* ültette, akit szintén megbízható hűbérésének ismert. Rasztiszláv azonban nem volt hajlandó a frank hódító politika egyoldalú támogatására. S ha »birodalma« nem is múlta felül egy átlagos frank örgrófság nagyságát, következetesen törekedett arra, amit már Mojmir is célul tűzött ki maga elé: a Frank Birodalom nyomasztó közelléte ellenére is, az adott helyzetben a lehető legnagyobb függetlenség biztosítására. »Az ellenállás a frankok törekvéseivel szemben — írja róla JÁN DEKAN — az új morva uralkodóra, Rasztiszlávra várt, aki a morva-szlovák történelemnek talán legvonzóbb, de minden bizonnyal egyúttal legvitatottabb alakja is. Míg a régibb történeti iskola Palackyval az élen messzeható politikai célokat tulajdonít neki a Német Birodalomtól való teljes függetlenség érdekében, Novotný a Mojmir-típusú reálpolitikust látja benne, aki annak a koncepciója alapján lényegében megőrizte a lojalitást Lajossal szemben s csak azért került vele konfliktusba, mert nem értette meg, hogy a frank politika szempontjából a morvák belső megerősödésre való törekvését is veszedelmesnek ítélték meg. A történeti Rasztiszláv a többé-kevésbé szubjektív koncepciók között valahol a középuton áll. Nem annyira naiv, hogy a belső függetlenségre való törekvést a Frank Birodalomhoz való hűséggel párosítsa, de nem is olyan egyenes az

útja, mint ahogy azt Palacký rajzolja. « Annyi bizonyos, hogy Raszisztzláv trónralépése után a Mojmir uralkodása alatt tapasztalt mértéknél is erősebb módon lett a frank-morva viszony egyik fontos próbaköve: a keresztyénség. Amikor trónralépett, Raszisztzláv már keresztyén volt, de nem nevelése, vagy természetes ragaszkodása következtében hajtotta a fejét keresztvíz alá, hanem politikai szükségszerűségéből. Más szóval: érezte, hogy országa belső rendjét csak úgy tudja megerősíteni, udvarának fényét csak úgy tudja emelni, országa gazdagságát csak úgy tudja még magasabb színvonalra vinni, ha átveszi a keresztyénséget s vele együtt belekapcsolódik az európai kultúra vérkeringésébe. Eddig a pontig tehát elgondolása, taktikázása nem különbözött a Pribináétól, akinek pedig — mint látni fogjuk — halálos ellensége volt. De meglátta az országban működő hittérítők munkájában a veszedelmet is, megértette, mire gondoltak 852-ben a mainzi püspöki zsinaton, amikor megállapították, hogy »a keresztyénség Moráviában még kezdeti stádiumban van«. Általában a szlávok szemében a keresztyénség a frankoknak való engedelmességgel egyenlő, a német térítők a frank hatalmi politika eszközei. Ha tehát valóban államának belső megerősödését és külpolitikai súlyának emelését akarta elérni, a keresztyénségnek országára nézve előnyös oldalát úgy kellett kihasználnia, hogy ugyanakkor el tudja háritani saját feje és országa felől a frank hódítás veszedelmét. Sok szakíró úgy tüntette fel Raszisztzlávnak e politikáját, mint öntudatos *nemzeti* politikát, mint az első *szláv* lépést a *germán* expanziós törekvéssel szemben. A középkor nem ismeri a kifejezetten vagy éppen öntudatosan *nemzeti* harcot — s az, amit Raszisztzláv a frank hatalmi törekvéssel szemben első lépésként tesz, önmagában megcáfolja a nacionalista tudomány helytelen hipotézisét. Először ugyanis katonai úton, fegyverrel akarja megoldani a kérdést: 860-ban szövetkezik Német Lajos fiával, *Karolmannal*, aki szembefordult saját apjával s így támadta meg Pannónia Német Lajoshoz hű szláv fejedelmét, Pribinát. Hadai 860—861-ben feldúlták a szomszéd szláv tartományt s a háborúnak maga Pribina is áldozatául esett. Nehéz megállapítani, hogy a morvák csellel, vagy harc közben ölték-e meg. Hatalmi csoportok marakodása ez a minél nagyobb földterületért és a hűbéri függéstől való megszabadulás érdekében — és semmi esetre sem nemzeti harc, mint ahogy azt a nacionalista tudomány hirdette. De hiába tette el láb alól ellenfelét, hiába tért vissza Pannóniából hatalmas zsákmánnyal, a trónralépésekor már adott dilemmát a keresztyénség előnyei s a frank papok politikai veszedelme között mégsem tudta megoldani.

Ez vezette arra a gondolatra, hogy elősegítse fejedelemségének egyházi önállósodását. Nagy politikai bölcseségre vall, hogy idejében belátta: a fejlődés e fokán az egyházi függés egyúttal politikai függést is jelent. S itt ismét a múlt tudományának egyik előítéletét kell elhárítanunk: — amikor Raszisztzláv a frankoktól különálló, esetleg nemzeti nyelvű egyházkerület kialakítására kezdett törekedni, nem gondolt eleve valamilyen szláv összefogásra, expanzióra vagy éppen kulturális kölcsönösségre, ezt a szándékot tettébe ismét csak a XIX. század ilyen törekvésű írói magyarították bele. 862-ben vagy 863-ban *I. Miklós* pápától

azért kért hittérítőket, mert meg akart a frankoktól szabadulni, más célja nem volt és nem is lehetett; — még akkor sem, ha érvelésében, illetőleg a kért misszionáriusoktól megkívánt tulajdonságok közt ott szerepel a szláv nyelv tudása. Raszisztzláv e lépését a kor történetével foglalkozó kutatók eddig eléggé elhanyagolták, — pedig ha igaz, hogy a Nagymoráviában ekkor lezajlott események világtörténelmi jelentőségűek, akkor föltétlenül figyelembe kell venni, hogy a nagymorva fejedelem ezzel az eddig két fél: a morvák és a frankok között dúló harcba egy harmadik tényezőt is belevont: a pápai udvart. VÁCZY PÉTER figyelmeztetett rá, hogy a frank egyházfők s a pápa érdekei e korban nem mindenben azonosak, a pápai kuria éppen I. Miklóstól kezdve az olyan erős tartományi egyházak ellen harcolt, mint amilyen éppen a frank egyházi szervezet volt, amelyben: »A pápaság központosító céljaival szemben a püspökség a király mellé állt és önállósága védelmében tiltakozott, amíg tudott.« Mint látni fogjuk, meg is lesz Nagymoráviával kapcsolatban a pápai udvarnak a maga igen lényeges szerepe, de 862-ben vagy 863-ban I. Miklós még nem akart újjat húzni a frankokkal s ezért — egyelőre — nem teljesítette Raszisztzláv kérését.

Ekkor fordult a morvák fejedelme ahhoz a nagyhatalomhoz, amely ebben az időben már a nagy távolság következtében sem lehetett számára veszedelmes. Persze, a pápai elutasításon kívül külpolitikai oka is lehetett annak, hogy egyházi segítségért — ami ebben az időben politikai segítséget is jelentett, s ezt nem győzzük eléggé hangsúlyozni — épp Bizáncba küldte követeit. Ebben az időben kötötték meg a bajor-bolgár szövetséget, ami Raszisztzlávra nézve halálos veszedelmet jelenthetett: a bekerítés veszedelmét. Igaz, hogy ez csak 864-ben került nyilvánosságra, de Karolmann révén föltétlenül tudnia kellett róla. Az tehát, hogy követei 863-ban megjelentek Bizáncban III. Mihály görög császár előtt, Raszisztzláv részéről elsősorban jól megfontolt politikai és kultúrpolitikai lépés volt s csak másodsorban volt kifejezetten egyházi vonatkozása. Bizáncnak is jókor jött a morvák kérése; éppen ebben az időszakban ismét felvetődött a Rómától való elszakadás lehetősége. Bár a schisma hivatalosan csak 1054-ben következett be, Bizánc és Róma között az ellentétek már ekkor is egyre élesebbek. Bizánc elszakadási törekvéseinek az első kísérlete, a »képprombolás« nem sikerült ugyan, azt éppen a cezaropapizmus — a Rómától elszakadni akaró párt — feje, Photius és egyik tanítványa, az alább még említésre kerülő, szaloniki születésű Konstantin akadályozta meg. — Róma ellenfelei mégis igen megerősödtek akkor, amikor a kiskorú császár nevelőapja, Bardas Mihály 853-ban elmozdította állásából Szt. Ignác pátriárkát s a görög egyház feje, egyúttal a császár legbensőbb tanácsadója a már említett Photius lett. Megvetni a lábát Közép-Európában s ezzel nemcsak sakkban tartani az »áruló« bolgárokat, hanem kiterjeszteni a keleti egyház hatalmát arra a térségre, amelyik eddig kizárólag Róma hittérítési területe volt: nyilvánvaló, hogy ez igen kapóra jött a Photius befolyása alatt álló bizánci császárnak s nem csoda, hogy Raszisztzláv követeit nemcsak ünnepélyesen fogadta, hanem kívánságukat rögtön teljesítette és kijelölte a Nagymoráviába küldendő hittérítőket a szaloniki származású Konstantin és Metód. (Constantinus és Methodius) személyében.

Szaloniki a IX. században nyelvi-nemzetiségi szempontból határváros volt a görög és a szláv etnikum között, helyzete hasonlított azoknak a közép-európai városoknak a helyzetéhez, ahol a városi lakosság a többségi nemzet, a közvetlen környékén lévő falvak lakói viszont valamely nemzetiség soraiból kerülnek ki. (Ilyen pl. az ausztriai Villach esete). Az ilyen városok lakói rendszerint kétnyelvűek: saját anyanyelvükön kívül el kell sajátítaniok a szomszédságukban élő másik nép nyelvét is. Nem csoda hát, hogy *Leónak*, a magasrangú görög katonatisztnak — más források szerint hivatalnoknak, alkormányzónak — és *Máriának*, istenfélt feleségének a családjában ismeretes volt a környékbeli szlávok keletmacedón (óbolgár) nyelvjárása is, s hogy azt gyermekeik is beszélték. Hét gyermekük volt: ezek közül a legidősebb, a 813 körül született *Metód* és a legfiatalabb, a 826—827 körül született *Konstantin* tett szert hírnévre és fontos a mi szempontunkból is. A két testvér szüleit nemcsak az egész Szaloniki vidéke, hanem maga a császár is jól ismerte. Alapos műveltséget és széles látókört kaptak már a szülői házban is, életük további folyása pedig egyenesen alkalmassá tette őket a nehéz nagymoráviai misszió elvállalására.

Konstantin kezdetben a szüleinél nevelkedett, 15 éves korában került Konstantinápolyba, ahol mindjárt a legelőkelőbb körökbe jutott: az akkor még kisgyermek *III. Mihály* császárnak lett a mentora, korrepetitora. Eközben a kor tudományos viszonyaihoz mérten igen magas tanulmányokat folytatott: 3 hónap alatt elsajátította a grammatikát, olvasta Homéroszt, tanult geometriát, retorikát, aritmetikát, asztronómiát, musicát és a hellén művészetek egyéb ágait. De legfontosabb tanulmányait a két mesternél: *Leónál* és *Photiusnál* végezte. Különösen az utóbbi gyakorolt rá igen nagy hatást: végeredményképpen *Konstantin* *Photius* irányítása mellett lett nemcsak korának egyik legképzettebb filozófusa, (ezért neve mellett az állandó »filozófus« jelző), legkiválóbb szaktudósa, hanem kultúr-, illetőleg egyházpolitikusa is. Mint a gyermek császár volt nevelője s *Photius* pártfogoltja került a *Bardas Mihály* alapította konstantinápolyi főiskolára a filozófia tanárának. Később igen fontos hittérítő utakat bíztak rá: 24 éves korában Bagdadba utazott az arabokhoz, akik nem akartak hinni a Szentháromságban. Ez az út — mely teológiai, egyházpolitikai szempontból jól sikerült — nem tartott soká, befejeztével *Konstantin* lemondott a világi tisztségekről s testvéréhez, a nála tizenhárom-tizennégy évvel idősebb *Metód*hoz sietett a kisázsiai *Olympiusz*on lévő kolostorba, ahol csak a könyvek érdekeltek.

Metód életútja — legalábbis kezdetben — igen lényeges mértékben eltért a *Konstantinétól*. Iskoláit ő is fényes sikerrel végezte; de amíg testvére inkább a tudományok felé hajlott, őt a világi pálya vonzotta. Mint kiváló jogász és politikus, elsőrangú gyakorlati érzékkel volt megáldva, bátor, fölényes intelligenciájú és fölényes fellépésű, de azért igen szeretetreméltó férfiú volt. Ezek a tulajdonságai tették arra alkalmassá, hogy a császár megbízásából a mai Bulgária délnyugati részén tartományi főnök, illetőleg kormányzó lett egy szlávok-lakta területen, ahol a bizánci hatalmat kellett képviselnie. Itt kiválóan megtanulta a szlávoknak már szülővárosából ismert nyelvét s olyan politikai jártas-

ságra tett szert, hogy azt később, moráviai megbízatása idején, jól érvényesíteni tudta. E küldetésébe azonban csakhamar belefáradt, kontemplatív élet után vágyott s azért visszavonult a már említett olympuszi kolostorba, ahol a világi barát tudós életét élte: pappá akkor még nem szentelték.

Az olympuszi kolostorban találkozott tehát a két testvér, hogy azután csekély megszakítással — már soha többé ne váljon el egymástól. Itt kaptak — most már ketten együtt — megbízatást, menjenek el a Fekete-tengeren túlra, a kazárok földjére és térítsék meg, szervezzék Bizánc hatásköre alá a zsidó vallással kacérkodó törzset. A mi szempontunkból ez az első, együttes megbízásuk azért fontos, mert itt mutatkozik meg először: mennyire kiegészítik egymást. Konstantin teológiai disputakészségét és jó filozófiai felkészültségét Metód diplomáciai ügyessége, szervező képességei egészítették ki. Az alább részletes tárgyalásra kerülő Konstantin-legendában olvassuk, hogy Konstantin a kazároknál megtanulta a zsidó nyelvet, de megtanulta *Vulfilas* gót bibliájának olvasását is, egyszóval olyan — a maga korában szinte egyedülálló — filológiai készségre tett szert, amelyet moráviai megbízatásakor kiválóan fel tudott használni. A legenda közli hitvitáit is a kazárokkal: ebből kiderül, hogy éles elme, aki nagyszerű szónoki képességekkel is meg volt áldva. A két testvér gyors és fényes sikert aratott a kazárok között. Kb. 200 kazár előkelőséget kereszteltek meg, ezek a keresztyén felfogás szerint törvénytelen házasságukról is lemondtak, 200 foglyot el is bocsátottak. Hazatérésük után útjukból Bizáncnak mégsem volt sok haszna, mert a kazárok újra a mohammedánok és a zsidók befolyása alá kerültek.

A kazár misszió után — Rasztiszláv bennünket érdeklő követsége idején — Konstantin és Metód Konstantinápolyban tartózkodott, testileg fáradtan, egyes források szerint Konstantin, a »Filozófus« a nagy út törődéseibe súlyosan belebetegedve. — Ő a Szent Apostól egyházban nyert alkalmazást, Metód pedig a Polychrom nevű kolostorba vonult. Itt érte őket az új megbízatás, amelyet a Pannón legenda a következőképpen ír le:

RASZTISZLÁV KÖVETSÉGE

Amikor a filozófus örvendezett az Istenben, ismét egy másik ügy merült fel s nem kisebb, mint az előző. Mert Rasztiszláv, a morva fejedelem, Istentől buzdítva tanácskozni kezdett hercegeivel s a morvakkal és követséget küldött Mihály császárhoz, így szólván: »Miután népünk letért a pogányságról és a keresztyén törvényt tartja, nincs senkink, aki nekünk a mi nyelvünkön magyarázza meg a keresztyén hitet, hogy — ezt látván — mások is csatlakozzanak hozzánk. Ezért küldj nekünk, felség, püspököt és ilyen tanítót, mert tetőled mindég jó törvény származik mindenfelé.«

A császár összehívá tanácsát, maga elé idézte Konstantint, a Filozófust és elmondotta neki ezt a beszédet. És így szólt: »Tudom, Filozófus, hogy fáradt vagy, de el kell oda menned, mert e dolgot senki más úgy nem tudja elvégezni, mint te.«

A Filozófus így válaszolt: »Fáradt is vagyok, testem is beteg, de örömmel megyek oda, ha nyelvüknek vannak betűik.«

De így szólt hozzá a császár: »Nagyapám is, apám is és sokan mások is kerestek ilyesmit, de nem találtak, hogyan találják hát akkor én?«

A Filozófus így szólt: »Ki tud a vízre szavakat írni és ki veszi magára az eretnek nevét?«

Ismét válaszolt neki a császár, Bárddal, a nagybátyjával együtt: »Ha akarod, Isten megadhatja ezt néked, hiszen ő ad mindenkinek, aki kételkedés nélkül kéri őt, s a zörgetőknek megnyitják.«

Elment a Filozófus s a régi szokás szerint imának adta át magát más segítő-társaival együtt. Nemsokára megjelent neki az Isten, meghallgatván szolgáinak imáját s az mindjárt betűket alkotott és elkezdte írni az evangélium szavait: »Kezdetben vala az Ige és az Ige vala az Istennél és Isten vala az Ige« — és így tovább.

A Cirill-legendának ez az itt közölt részlete jól érzékelteti a Morávia felé elinduló szerzetesek akciójának — akiket minden bizonnyal kisebbbrangú tanítványok serege is elkísért — sajátos bizánci természetét. Bemutatja a bizánci feudalizmus hierarchiáját, a császári szó parancs-jellegét, azt, hogy Konstantin eszköz a hatalmon lévő politikai tényező — a császár — kezében, de van benne valami a IX. századi bizánci keresztyénség közvetlenségéből, a mi szemünkkel talán primitívnek és naivnak látszó emberközelségéből, természetességéből, abból, ami éppen a németek egyházi életéből annyira hiányzott. Ebből viszont világossá lesz az is, hogy amikor a két testvér alapos előkészületek: a szláv abc megalkotása és a legfontosabb egyházi szövegeknek a Szaloniki környékén beszélt bolgár-keletmacedón nyelvre való lefordítása után elment Moráviába, ott nemcsak az érthetőbb szláv nyelvvvel kellett rokonszenvet, hanem azzal is, hogy mentalitásukkal, magatartásukkal odaérkezésükkor közelebb álltak a primitívebb társadalmi formákat éppen csak felszámoló morvákhhoz, mint a maguk vassal és tömjénnel jellemezhető, feudális világot terjesztő német papok. Félreértés ne essék: nem arról van szó, mint ahogy néhány mai, vulgarizáló kutató hiszi, hogy Konstantin és Metód a morva *nép* széles rétegeivel került közvetlen érintkezésbe. A források mindenütt csak az uralkodó osztálynak az ebből az idézetből is kiolvasható három rétegről, a fejedelmi tanács tagjairól szólnak: a fejedelemről, a »hercegekről« (más szóval a főurakról) és a »morvákrol«: arról az éppen kialakulófélben lévő középrétegről, amely — érzésünk szerint — a vazallusi függéstől való megszabadulásért, Morávia önállóságaért folytatott harcnak a legszilárdabb bázisa volt. Az, hogy III. Mihály császár a két testvért messze elkísérté a Morávia felé vezető úton s hogy Rasztiszláv székhelyén 864 május elején nagy tömeg fogadta őket újjongással: missziójuk rendkívül nagy politikai jelentőségét hangsúlyozza, de kultúrtörténeti szempontból ennél talán még fontosabb az a körülmény, hogy velük a morvák az egykorú keresztyénség másik arculatával ismerkedtek meg, amely mind nyelvvel, mind magatartásával közelebb állott hozzájuk. A politikailag is, szellemében is egymással szembenálló két kultúrkör került tehát összeütkezésbe Morávia területén. Nyilvánvaló, hogy ez éles harcra vezetett Konstantin—Metód és a már ott működő német papok között. Persze, a harc teológiai nézeteltérések ürügyén elsősorban a hatalmi pozícióért folyt, — de kimenetelével nem kevesebbnek kellett eldőlnie, mint hogy a Kárpátmedencének akkor legfontosabb államában a római vagy a bizánci keresztyénség veti-e meg a lábát.

Hogy a két testvérnek a számukra új, idegen környezetben a morvák nagy többségének rokonszenve ellenére is milyen nehéz volt helyt állnia, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy még odaérkezésük évé-

ben, 864-ben háborús eseményeket kellett átélniök. *Német Lajos*, a császár hűtlenséggel vádolja Rasztiszlávot, amiért Bizánchoz fordult és hatalmas sereggel támadja meg mind a mai napig ismeretlen helyen fekvő székhelyén. Nagy sikert nem ér el, távoznia kell a morva fejedelem jól megerősített vára alól, de vállalkozásából mégiscsak húz annyi hasznot, hogy a mindég taktikus és a szomszéd nagyhatalommal szemben mindég inkább védekező, mint támadó Rasztiszláv újból hűséget fogadott neki. Ez — persze — a passzai püspök misszionáriusainak a pozícióját is megerősítette, ami a bizánci testvérek és a német papok között állandó vitákra, sőt harcokra adott okot. Mint említettük, e harcok elsősorban dogmatikai kérdések körül folytak: Konstantin és Metód erkölcsstelenéssel vádolta Passau küldötteit, mert — nyilván »captatio benevolentiae« kedvéért — szemet hunytak a fejedelemnek és környezetének még a pogány világból fennmaradt szokásai (pl. a többnejűség) fölött: az ő Bizáncból magukkal hozott puritanizmusuk ezt nem tudta megbocsátani. De ezzel — nolens-volens — ellentétbe kerültek a feudalizmus felé tartó morva társadalmi rendnek éppen legfelsőbb rétegeivel, akik anyagi javaikat a szigorú görögök szemlélete szerint meg nem engedett, erkölcsstelennek bélyegzett élvezetekre használták fel. A kialakuló morva arisztokráciának nem is jelentéktelen része éppen ezért mind inkább és inkább a német papok pártját fogta. De Konstantin és Metód tévtanokkal is vádolta frank kollégáit, mert azok olyan hiedelmek, népi babonák terjedését is megengedték, amelyek ebben az időben több európai népnél el voltak terjedve. A frank papok elsősorban dogmatikai szempontból támadták a két testvért; a vitatkozásnak az volt a legfőbb témája, ami körül a nagy harc is folyt Róma és Bizánc között. Photius és köre ragaszkodott ahhoz a tételhez, hogy a Szentlélek csak az Atyaistentől származik, míg a nyugati egyház a hitvallás e passzusánál a Fiúistent is emlegette: »Filioque...« Ez a Bizánc és Róma között több évtizeden át zajlott »Filioque...« vita Moráviára is kiterjedt. De a fő vád, amellyel a németek Konstantint és Metódot illették, istentiszteletük szláv nyelve volt. Nem tudható biztosan, vajon a két görög már Konstantinápolyban elhatározta-e, hogy a prédikáción kívül a liturgiát is szlávul fogja mondani, annyi azonban tény, hogy moráviai működésük alatt már szláv nyelven miséztek. A nemzeti nyelvű mise — *bizánci szokás* — és nem a szláv öntudat korai megnyilvánulása, mint ahogy azt a nacionalista történetírás képviselői hitték — hatalmas szálla a német, de általában a nyugati papok szemében, akik csak a három klasszikus nyelvet: a hébert, a görögöt s a latint tudták a szószékre s az oltár elé illő nyelveknek, ezért is nevezték őket a görög testvérek »Pilátus fiainak«; tudvalévő, hogy Pilátus is három nyelven szerkesztette a feliratot Krisztus keresztféjére. Konstantin és Metód mégis, minden nehézsége ellenére hatalmas munkát végzett Morávia területén. Sajnos, az egykorú források semmi pozitív támpontot nem adnak arra, hogy hol székeltek. Annyi azonban kétségtelen, hogy alsó- s felsőfokú iskolákban neveltek a fejedelem által kijelölt morva ifjakkól új papi nemzedéket, majd — bizonyos idő eltelte után — már tanítványaikkal együtt folytatták nemcsak missziós tevékenységüket, hanem a már Bizáncon megkezdett fordító munkát is.

A kutatók hosszú ideig azt hitték, hogy kerek három évi működés után, 867-ben Konstantin és Metód azért indult el — legszorosabb baráti köre kíséretében — Moráviából dél felé, mert a német papok feljelentésére I. Miklós pápa magához rendelte őket, hogy megvizsgálja tanításuk tisztaságát. JÁN DEKAN mutatott rá, hogy ez nem valószínű. Amikor elindultak, Konstantinápoly teljes tekintélyét érezték a hátuk mögött, hiszen éppen ebben az időben közösi tette ki Bizánc pátriárkája, Photius I. Miklós pápát az egyházból! Sokkal kézzelfoghatóbb tehát az a feltevés, hogy Bizánc felé vették az útjukat, de nem a fárasztóbb kontinentális (dunai) úton, hanem Pannónián és az akkor bizonyos önállósággal Bizánc igazgatása alá tartozó Velencén át. Ezt a tervezett kerület az is indokolta, hogy féltek a bolgároktól, mert azok egyháziilag akkor még Rómához tartoztak s viszonyuk Bizánchoz nem volt a legszívélyesebb. Útba ejtették Mosapurcot, ahol a morvák elleni harcban elesett Pribina helyett akkor már annak fia, Kocel (861—873) uralkodott. Mosapurc Kocel uralkodásának kezdetén változatlanul a frank egyházi térítésnek és hódításnak a középpontja volt, amelyre a salzburgi érsek rendkívüli eréllyel tartott igényt. Kevéssel Konstantin és Metód odaérkezése előtt, 865-ben Kocelnél töltötte a karácsonyt, az első ünnepen ő maga tartotta az istentiszteletet, a második ünnepnapon és 866 újév első napján 1—1 templomot szentelt fel. Kocelnek tudnia kellett a bizánci szerzetesek és frank papok közt az ő szemével ellenséges Morávia területén dúló harcról, de Konstantin és Metód sem lehetett Kocel magatartása felől teljesen tájékozatlan. Mi az oka hát, mégis annak, hogy Mosapurc felé vették az útjukat, hogy Kocel a lehető legszívélyesebben fogadta őket, hogy a szláv könyvek megtetszetek neki, hogy ötven tanítványjelöltet adott át nekik s hogy kérésükre szabadon engedte rabszolgáit? Egyetlen forrás sem nyilatkozik e pálfordulás okáról, egyes kutatók meddő találgatásai helyett tehát, mi is csak a pusztá tényt említjük, hozzátéve: az adott helyzetben néhány pillanatig úgy látszott, hogy az oly mélységesen latin kultúrájú Pannónia sem kerülheti el a bizánci befolyást s a latin misét ott is keleti liturgia váltja fel. Ráadásul Konstantin és Metód jó hosszú ideig maradt Kocel udvarában, ami arra is mutat, hogy — úgy látszik — tárgyalásokat folytattak pannóniai működésük lehetőségeiről. Csak egy bizonyos idő eltelte után mentek tovább Velencébe, ahol még szenvedélyes vitákat folytattak a »háromnyelvű«, »Pilátusfi« nyugati papokkal a szláv istentisztelet ügyében s a »Filioque...« körül. Itt érte őket a 867. őszén Konstantinápolyban lezajlott események híre. *Macedóniai Basileios* szeptember 23-án legyilkoltatta *III. Mihály* császárt, letette *Photiust* a pátriárka székből és november 26-án visszahelyezte elvesztett méltóságába azt az *Ignatiust*, akinek a Rómához való viszonya tekintetében a Photiuséival homlokegyenest ellenkező nézetei voltak. Bizáncban a lojalitás érzése erősen személyhez volt kötve; könnyen megérthetjük hát Konstantin és Metód talajtvesztettség-érzését, ha arra gondolunk, hogy egyszerre mind a két pártfogójukat elvesztették, s nem tudhatták, hogy — mint Photius belső emberei — mire mennek haza, a lezajlott események hatása alatt még nyilván meg nem nyugodott Konstantinápolyba.

Nem tudjuk, ki értesítette I. Miklós pápát arról, hogy a két szerzetes Velencében van, de talán nem kell részletesebben indokolnunk, hogy meghívása éppen kapóra jött nekik. A pápa magatartása tehát könnyen érthető. Ha Konstantinnak és Metódnak mégis sikerült volna Bizánca vinni és ott felszenteltetni a velük lévő tanítványsereget, Morávia, esetleg Pannónia is elveszett volna a pápai kúria számára, végleg Bizánc érdekszférájába került volna s ez talán még Rómának a Borisz bolgár fejedelem udvarában elért sikereit is veszélyeztette volna. Magához kérte hát Konstantint és Metódot, nyilván azzal a céllal, hogy megnyerje őket a maga ügyének. Alig, hogy elküldte nekik a meghívót, 867. november 13-án meghalt s mivel a két testvér útja decemberre húzódott el, már az új pápa, II. Adorján fogadta őket. II. Adorján politikájában a bennünk érdeklő szempontokból semmi változás nem állt be az I. Miklóséhoz képest, változatlanul a két testvér megnyerése volt a célja. Említettük már — VÁCZY PÉTER nyomán —, hogy a pápaság centralizációs törekvései a frank egyházfők tartományi egyházi koncepciójával milyen ellentétben állottak: I. Miklós, majd II. Adorján most már elérkezettnek látta az időt arra, hogy a pápai kúriának végképp nem kellemes német túlkapásokat Konstantin és Metód működésével ellensúlyozza. A legtöbb kutató azzal magyarázza ünnepélyes római fogadtatásukat, hogy magukkal vitték Szent Kelemen vértanú ereklyéit. Ezeket az ereklyéket még a Fekete-tenger partján, a kazárok között találták meg s minden útjukra — tehát ezúttal is — magukkal vitték. A Rómában alig ismert bizánci papok ünnepélyes fogadtatása a pápai politika átgondolt, őket a maga céljaira megnyerni akaró politikájának diplomáciai lépése, csel fogása volt. Az ezt követő tárgyalások a két testvérnél fennálló, Photius bukásával kapcsolatos lélektani momentum s a pápa németellenes politikai beállítottsága ellenére sem voltak könnyűek, — erre mutat többek között az is, hogy kerek másfél esztendeig húzódtak el: 867 decemberétől 869 tavaszáig tartottak. Az, hogy Metódot és három tanítványt a pápa által erre a célra kijelölt két püspök pappá, kettőt pedig diakónussá szentelt 868 márciusában, a szentszéknek még mindig csak csalogató manővere volt. Mi okozta a tárgyalások nehézségét, azoknak miért kellett oly rendkívül hosszú időre elhúzódnok? Nyilvánvalóan azért, mert Konstantin és Metód továbbra is csak bizánci mentalitású, a bizánci szertartásokhoz és nézetekhez ragaszkodó szerzetespár maradt. Viszont hogy a pápának milyen rendkívüli módon fontos volt a frank tartományi törekvések ellensúlyozására a két görög megnyerése, azt a végső megegyezés eredménye mutatja: a pápa eltekintett a »Filioque...« körül kialakult dogmatikus viták további feszegetésétől és engedélyezte a szláv liturgiát. Ez volt az első eset, hogy Róma a misézésnél a latin helyett egy »barbár« nyelvet is megtűrt. Persze, bizonyos koncessziókkal ezt a két testvérnek is viszonznia kellett: vállalták, hogy egyes miserészeket előbb latinul olvasnak s csak azután mondanak szlávul, Konstantin a pápa egyenes kívánságára lefordította latinból szlávra a Gergely-féle szakramentáriumot, tíz római ritusú miseformulát, 38 imával s a lefordított bizánci egyházi büntetőtörvénykönyvet is kiegészítették a római kato-

likus egyházból vett pótlásokkal. Rómának és Bizáncnak ez a szellemi találkozása egyedülálló a történelemben.

Konstantin 869 elején súlyosan megbetegedett. Kolostorba ment, ahol szerzetesi névként a *Cirill* (fenséges) nevet kapta. A görög testvérpárt ettől az időtől kezdve nevezik *Cirill* és *Metódnak*. Cirill a kolostorban 42 éves korában, 869. II. 14-én meg is halt. Rómában temették el ünnepi pompával.

Metódnak tehát egyedül kellett folytatnia misszióját, amelyet ezúttal a pápa ruházott rá. Valóban nem érezhette az elvégzendő munkát könnyű feladatnak: lelke mélyén bizánci mentalitással, mégis a római pápa megbízásából kellett Kocel és Rasztiszláv országaiban megbirkóznia frank ellenségeivel. Közvetlen Cirill halála után Kocel intézett a pápához kérést, tegye Pannóniát önálló egyházkerületté s az élére nevezze ki Metódot. A pápa ekkor még nem akarta a helyzetet a salzburgi érsekkel ennyire kiélezni és Metódnak mindössze missziós megbízást adott, amely Pannóniára és Nagymoráviára volt érvényes. De az amúgy is féltékeny frank politikai tényezők haragját még ez a pápai lépés is felkeltette. Amúgy is dühvel szemlélték Rasztiszláv egyre növekvő önállóságát s két ízben is rátámadtak Moráviára: 868-ban, amikor a morvák csúfosan visszaverték őket, majd 869-ben, amikor Karolmanni tüzeltáppal pusztította Svatopluk részfejedelemségét, Német Lajos legfiatalabb fia, *Károly* pedig mélyen behatolt Moráviába, de Rasztiszláv legyőzte seregét s úrrá lett az eseményeken, valóban független uralkodó lett az országában. Morávia politikai súlya ezzel annyira megnövekedett, hogy egyrészt Rasztiszláv érkezettnek láthatta a pillanatot a Frank Birodalomtól való teljes elszakadásra, másrészt támasza lehetett annak a pápai politikának, amely mind erősebb és erősebb mértékben törekedett a frank egyház tartományi törekvéseinek a felszámolására. Elérkezettnek látszott az idő arra is, hogy Metód egyházkerületet kapjon. *Német Lajos* belátta, hogy hatalmi úton kell megoldania a moráviai kérdést, kész tények elé kell állítania a pápát s Rasztiszlávot is oly személlyel kell pótolnia, aki a frank politika intenciója szerint dolgozik. Rasztiszláv eltávolítására két lehetőség adódott: a hosszú háború, vagy a fejedelemnek a hirtelen elfogása rajtaütés útján.

Svatopluknak (870—894) a személye és közvetlen környezete segítette meg a német császárt abban, hogy a két megoldás közül az aljasabb, de könnyebben végrehajtható másodikat választhassa. Említettük már, hogy — nyilvánvalóan az ott lévő nagyobb német kolónia jelenléte következtében — a részfejedelem mindég nagyobb német befolyás alatt állt, de említettük azt is, hogy Metód puritánsága, a felsőbb nemeség erkölcsi kilengéseit kifogásoló magatartása miatt volt Moráviában olyan réteg, amely az ebből a szempontból opportunusan liberális magatartású német papokhoz húzott. A maguk anyagi jólétét és tobzódásait mindennél többre becsülő főurak támogatása nélkül Svatopluknak semmi esetre sem sikerült volna a németek előtt való meghódolás. Rasztiszláv e tetteért bosszút akart rajta állni, de az ügyes és szemfüles Svatopluk megelőzte, ő fogatta el Rasztiszlávot és 870 májusában láncra verve kiadta Karolmannak. Az országát független hatalommá kiépíteni akaró morva fejedelem fölött 870 novemberében Regensburg-

ban mondott ítéletet Német Lajos császár: hűtlenség miatt ítélte halálra, majd úgy »kegyelmezett meg« neki, hogy kiszúratta mind a két szemét és vakon vetette kolostor-börtönbe. Azt sem tudjuk, a szerencsétlenül járt nagy fejedelem hol és mikor halt meg.

Szvatopluk az árulást saját érvényesülése kedvéért követte el, a fejedelmi trónra vágyott, és semmiféle eszközt nem kímélt, hogy azt el is érje. A németek viszont attól félték, hogy a hatalom birtokában ő is folytatni fogja Rasztyiszláv függetlenségi politikáját, s ezért Karolmann őt is elfogatta, Morávia kormányzását pedig *Wiliam* és *Engelschalk* bajor őrgrófokra bízta. Ez — persze — egyházi szempontból az egész országot a frank papok kényére-kezdvére szolgáltatta ki. *Williamot* és *Engelschalkot* csak a pártütő főuraknak már fentebb említett rétege volt hajlandó támogatni, a lényegesen nagyobb számú középréteg és katonaság fellázadt, *Slavomír* vezetésével birtokba vette Rasztyiszláv székhelyét s az ellenállást kezdte megszervezni. Ez a németeket rendkívüli módon megijesztette. Karolmann azonnal kiengedte a börtönéből Szvatoplukot, az erős német hadak élére állította s a felkelés leverésére küldte. Szvatopluk a német katonaságot viszont csak arra használta fel, hogy elérje Morávia központját, ott villámgyorsan megértette magát *Slavomírral*, hirtelen a morva hadsereg élére állt, rátámadt a németekre, akik között oly hatalmas mézszárlást vitt véghez, hogy a két alvezér, a már említett *Wiliam* és *Engelschalk* is a csataterén pusztult el. Ezzel Szvatopluk elérte vágyát: Morávia fejedelme lett. Két év alatt rendbeszedte országát, eltüntette a felkelés s a háború okozta sebeket s céltudatosan arra törekedett, hogy országából nagyhatalmat építsen ki. Amikor a frank hadak még egyszer rátámadtak, erélyesen visszaverte a támadást s 874-ben *János* velencei pap közvetítésének eredményeképpen *Forchheimben* békét kötött a császárral. Ez a forchheimi békekötés végeredményképpen mind a két fél megalkuvásáról, tanúságot tesz: Szvatopluk hűséget fogadott benne a császárnak, aki viszont teljesen szabad kezet adott volt ellenfelének országa belügyi kérdéseiben. Szvatopluk a békében elért előnyöket nemcsak hatalmának belső megszilárdulására használta fel, hanem hódításra is, államát, amelyet a történelem méltán nevez *Nagymorva Birodalomnak*, aránylag rövid idő alatt kiterjesztette Csehországra, a Visztula vidékére, Lausitzra és végül — egy kis időre — Pannónia egy részére is.

Szvatopluk birodalmának nagysága és verhetetlensége azonban csak látszat. A modern szlovák történettudomány bemutatta a területnövekedés kétségtelen ténye mellett azt is, hogy a csak saját hasznára és dicsőségére törekvő fejedelem a meghódított és kirabolt tartományokat csak felületesen tudta birodalmához csatolni s már a hódító hadjáratok idején a csillogó dicsőség külsőséges fényei alatt a morva osztálytársadalom szétesésének, hanyatlásának apró jelei figyelhetők meg. Rasztyiszláv idején még a morva uralkodó osztály minden rétege részt vett a kormányzásban, vagy legalábbis a fejedelem tanácsában, most ellenben kizárólag a morva főnemesség kezébe került minden hatalom s ez a réteg — egyre növekvő anyagi hatalmával visszaélve — mind lejjebb és lejjebb vitte az országot az erkölcsi lejtőn.

Ez az oka annak, hogy amíg Szvatopluk a politikai hatalmat teljes

mértékben akarta gyakorolni s féltékenyen vigyázott arra, hogy haditerveibe a németek bele ne szóljanak, egyházi kérdésekben német papokkal vette körül magát. Hiszen: »A német papság nem korholta Szvatoplukot buja, érzéki élete miatt, míg Metód kemény és szigorú volt s mindenkitől megkövetelte, hogy a házasság kérdésében lelkiismeretesen megtartsa az egyházi előírásokat.« 870 elején a salzburgi érsek, valamint a freisingeni és passauai püspök intenciójára frank papok elfogták és börtönbe vetették Metódot. Hosszantartó és kínos pör lett a szegény görög misszionárius osztályrésze; a német főpapok lovaglóostorral vertek az arcába, szemenköpték, majd a legszigorúbb télvíz idején a szabadban hagyták éjszakára. Rettenetes bosszút akartak rajta állni. Metód hiába fordult a pápához segítségért — leveleit, üzeneteit elfogták s mikor a pápa valamelyik német főpapnál a bizánci holléte iránt érdeklődött, azt állította, hogy nem is ösmeri. Csak 873-ban jutott a II. Adorján örökébe lépő VIII. János pápa tudtára a szégyenteljes per története. VIII. János a három német főpapot: *Adalwin* salzburgi érseket, *Hermanrich* passauai és *Hanno* freisingeni püspököt szigorú megrovásban, illetőleg büntetésben részesítette, Metód szabadonbocsátását rendelte el s a régi *sirmiumi* püspökség felújításával kinevezte püspökké, illetőleg Pannónia és Morávia érsekévé. VIII. Jánosnak ez a lépése még mindig arról a pápai politikáról tanúskodik, amely a bizánci hittérítőt és tanítványait akarta a német tartományi egyház hódításaival szemben felhasználni, — de a püspöki, illetőleg érseki kinevezés már nem járt együtt a szláv liturgikus nyelv engedélyezésével. Hogy ezekben a kérdésekben *nemcsak* a pápának és a németeknek, hanem a nyugatnak és keletnek, más szóval Rómának és Bizáncnak a viszonyáról is szó van, azt azzal is igazolni tudjuk, hogy Metód mit sem törődött a pápai tilalommal. Kiszabadulása után azonnal munkához látott és továbbra is szláv istentiszteletet tartott. Most azonban már korántsem volt olyan kedvező helyzetben, mint Raszisztzláv idején. Az egyik pártfogója, *Kocel*, mindjárt kiszabadulása évében, 873-ban — egyes szerzők szerint 874-ben, — meghalt s utána *Karolmann*, majd annak fia, *Arnulf* frank herceg lett Pannónia fejedelme, akitől — érthetően — semmi támogatást sem várhatott. De nem volt kedvezőbb a helyzete Szvatopluknál sem, aki már az elmondott erkölcsi nézeteltérések miatt is gyűlölte, de akit a németekhez baráti, sőt egyesek szerint rokon szálak is fűztek: állítólag keresztapja volt *Arnulf* egyik fiának, majd *Adelhaidot*, *Karolmann* lányát vette el feleségül, akit Metód egyik legelkeseredettebb ellenfele, egy *Wiching* nevű frank pap vitt el a morva fejedelem udvarába. Mindezeknek a nehézségeknek a tetejébe Metód — aki a lelke mélyén halála pillanatáig hű bizánci maradt — akarva-akaratlan a konstantinápolyi udvarral is ellentétbe került. Mint említettük, a pápa *sirmiumi* érsekké nevezte ki. Ezt szándékosan tette: *Sirmium*, a III—IV. századi híres római keresztyén város ebben az időben Bulgária területén feküdt s a bolgárok éppen nemrég fordultak el a pápai kúriától, illetőleg ismerték el a bizánci pátriárka fennhatóságát. Metód *sirmiumi* érsekké való kinevezése tehát nemcsak a bolgárok, hanem a Bizánc érdeköreibe való beavatkozást is jelentette s a pápa részéről ügyes, de kegyetlen sakkhúzás volt a bizánci szerzetes teljes lekötésére.

Metód mindezekkel a nehézségekkel szembeszállva tovább folytatta munkásságát — megtette a pápai udvarnak a legszükségesebb engedményeket, de a lényeges dogmatikai kérdésekben és a liturgia nyelvénben nem engedett. Nem engedtek tanítványai sem, akik között ekkor már kétségtelenül sok pannóniai, illetőleg moráviai származású pap és diakónus akadt, de akik között ott kellett lennie annak a néhány bizánci segítőtársnak is, akiket a görög testvérek még annak idején magukkal hoztak a Kárpátmedencébe. A frank papság az új viszonyok között sokkal szabadabban és erőteljesebben tudott küzdeni több tűz közé is került ellenfelével szemben. Offenzívájának fővezére *Wiching* volt, akit Arnulf azzal a politikai megbízással küldött Nyitrára, Szvatopluk udvarába, hogy ott a németek bizalmi embere legyen, még szilárdabbá tegye a két fejedelem — Arnulf és Szvatopluk — baráti viszonyát. A helyzet 879-re annyira elmérgesedett, hogy a németek Szvatopluknál újra »eretnkséggel« vádolták meg Metódot. A fejedelmet a dogmatika kérdései nem érdekelték, de a feljelentés kapóra jött neki, hogy a számára igen ellenszenves, a középrendet ellene hangoló, puritán Metódtól végleg megszabadulhasson. Wichingék feljelentését a már a forchheimi békével kapcsolatban említett János velencei pap, Metód halálos ellensége útján Rómába továbbította. VIII. János pápa ezzel igen kellemetlen helyzetbe került. Viszonya Bizánchoz ismét oly fordulatot vett, hogy nem cselekedhetett meggondolatlanul. *Ignatius*, a Róma irányában engedékenyebb pátriárka meghalt, újra *Photius* került a legfőbb bizánci egyházi méltóság székébe — s akik valamikor kiátkozták egymást, most kénytelenek voltak egyezkedni, mert a külső hatalmi, politikai körülmények következtében egymásra voltak utalva. Különösen a pápa érezte, hogy esetleg rá lesz Bizáncre szorulva: az arabok erősen fenyegették Itáliát s a bizánci császár védelmi flotta küldését ígerte neki. *Photius* a béke kedvéért hajlandó lett volna még a bolgár egyházzal is lemondani... Ilyen körülmények között — persze — Szvatopluk kívánságának egyoldalú teljesítésére nem került sor. A pápa magához rendelte Metódot is, *Wichinget* is; Szvatopluk egyik főura, a Metóddal egyáltalában nem rokonszenvező *Zemižizň* kísérelte el a két papot Rómába. Metód majdnem hat hónapig állt a pápa, illetőleg a püspöki szinódus ítélőszéke előtt; az ítélet jól tanúskodik arról a diplomáciai helyzetről, amelyet az előbb bemutatunk. A pápa megint elsősorban a saját céljaira felhasználható *bizáncit* látta meg Metódban, nem ejtette hát el, mert hiszen — bonyodalom esetében — közvetítésre használhatta fel a bizánciaknál; ugyanakkor viszont Szvatoplukkal sem akart kikezdeni, mert fontos volt neki, hogy közép-európai terveit a hatalmas morva fejedelem ne húzza keresztül. *Industriae tuae*... kezdetű bullájában megerősítette Metódot az érseki székben, de úgy, hogy két szuffragáneos püspököt rendelt mellé s az egyiké — Nyitrára — kinevezte *Wichinget* azzal, hogy másoknak Szvatopluk és Metód közösen jelöljenek majd valakit. Újból engedélyezte a szláv nyelvű misét, de hozzátette, hogy azt a fejedelem nem köteles hallgatni, ha neki csak a latin mise tetszik. Az új pápai bulla tehát nem jelentett egyértelmű diadalt Metód számára. *Wichingnek* püspökké való kinevezése pedig — Szvatopluknak már ismert érzelmeire való tekintettel — az ő szempont-

jából egyenesen halálos veszedelmet jelentett. Amikor visszatért Moráviába, már egy pillanatnyi nyugta sem volt. Wiching minden eszközt megragadott, hogy ellenfelének a működését lehetetlenné tegye. Meghamisította a pápai bullát, annak csak azokat a részeit terjesztette, amelyek Metódra nézve nem voltak kedvezők, úgy magyarázta a dolgot, mintha a pápa Metód érsekségét nem engedélyezte volna.

Nem tudjuk, ez volt-e az oka vagy más, de 881 októberében vagy novemberében Metód Bizáncba utazott. Nagy szeretettel és ünnepélyességgel fogadták; egyes szerzők szerint maga a császár hívta meg, hogy segítséget kérjen tőle a balkáni szlávok térítésére. Mások azt hiszik, hogy VIII. János pápa kérte fel arra a közvetítő szerepre, amelyről az előbb, római látogatásával kapcsolatban szóltunk, egy harmadik vélemény szerint pedig Metód kérte meg a bizánci császárt arra, hogy nyújtson neki és tanítványainak menedéket, ha bármilyen okból el kellene hagyniok Morávia területét. Sajnos, a források igen szűkszavúan írják le az érsek konstantinápolyi útját, ezért abból semmiféle messzemenő következtetést nem vonhatunk le. Annyi azonban bizonyos, hogy ez ismét csak megerősíti állításunkat: Metód mindvégig a bizánci érdekkör, a bizánci törekvések s a bizánci szellem képviselője maradt még akkor is, ha közben — kényszerhelyzetében — a római kúriától kapott és fogadott el megbízásokat és kinevezést.

Ez még nyilvánvalóbbá lett akkor, amikor VIII. János pápa 882-ben bekövetkezett halálával a pápai politika Metód kérdésében is gyökeresen megváltoztatta álláspontját. *I. Marius*nak és *III. Adorján*nak a magatartásáról ugyan mit sem tudunk, de hogy sem közvetítő, sem békítő szerepet nem játszottak Metód és a német papok között, az meglátszik abból, ami az érsek visszatérése után következett be Moráviában. A harc a német papok és a bizánci, illetőleg tanítványai közt annyira kieleződött, hogy Metód átkot mondott Wichingre, majd mikor Szvatopluk — Arnulfal összeeszevén — rátört Pannóniára s azt tűzzel-vassal fölégette, átkot mondott a fejedelemre is. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között működése már nem járhatott sikerrel; még kijelölte ugyan utódját, morva születésű tanítványát, *Gorazdot*, s 885. április 6-án meghalt. A hagyomány szerint székesegyházában temették el nagy ünnepélyességgel. De hogy ez a katedrális *hol* volt, azt eddig senki sem tudta megnyugtató módon megállapítani. A találgatások hosszú sora indult meg körülötte; a szenvedélyes vitát — persze — igen sokszor nacionális szempontok vezették. A morvaországi Velehrad, Dévény, Székesfehérvár és Nyitra szerepelt eddig a szupponált érseki székhelyek körül. Ha elfogadjuk, hogy Székesfehérvár felvetése teljesen indokolatlan, el kell fogadnunk *KNIEZSA ISTVÁNNAK* azt az állítását is, hogy a másik három város közül Metód székhelye a legkevésbé éppen Nyitrán valószínű. Hiszen ott már 830 óta német templom működött s két ellenségének, Wichingnek és Szvatopluknak is ott volt a székhelye. Egyébként *JÁN STANISLAVVAL* szemben *OTA POLÁK* sem tartotta Nyitrát Metód valószínű székhelyének.

Miért éppen *Gorazdot* jelölte ki Metód utódjául? A Pannón legenda ezt azzal indokolja, hogy azért, mert Morávia szülötte s a szláv és görög abc-n kívül a latinban is jártos. Más szóval, Metód még halála pillá-

natában is képviselte az élete és működése alatt az eredeti megbízatásának és Morávia sajátos helyzetének ötvözetéből adódó koncepciót: a bizánci egyháznak és a latin kultúrának az összeegyeztetését. Mindaz, ami Metód halála után történt, e koncepciójának tarthatatlanságát bizonyítja; a keleti és nyugati keresztyénség, vagy a későbbi fejlődés szemszögéből nézve: a keleti és nyugati kultúrkör összeegyeztetésére a IX. században már nem kerülhetett sor. *Gorazd* és társai már legfeljebb 1½—2 évig tudtak zavartalanul működni. Nemcsak azért, mert *Gorazd* sokkal kisebb egyéniség, mint *Metód*, s ezért nem tudja folytatni mesterének és elődjének nagyvonalú taktikáját, hanem azért is, mert egyszerre túl sok ellenség tört rá. A Bizáncria s a szláv istentiszteleti nyelvre merev ellenszenvvel tekintő *V. István* pápa csak akkor akarja jóváhagyni *Gorazd* érsekségét, ha elmegy Rómába, érthető viszont, hogy *Gorazd* ezt nem tette, mert ekkor már ismét nagy volt Róma és Bizánc között az ellentét s Rómában esetleg az eretnekeknek kijáró sors jutott volna neki osztályrészül. Ha igaz, hogy *Metód* halála évében, 885-ben *Wiching* Rómában járt, akkor *Gorazd*nak még fokozottabb mértékben kellett tartania a római úttól. De reá és társaira itthon is veszedelmek vártak. *Szvatopluk* közben kibékült a 887-ben német királlyá koronázott *Arnulffal*, 890-ben hódolt is neki s ez a frank papokhoz fűződő viszonyát még nagyobb mértékben megerősítette. Elhatározta, hogy végez a számára most már végképp kényelmetlen bizánci, illetőleg Bizáncot képviselő szláv ritusú papokkal. Maga elé rendelte őket, »szemükre veté gonosz tanításait«, azután pedig szabad kezet adott kedvencének, *Wiching*nek a szerencsétlenek sorsát illetőleg. *Wiching* könyörtelen üldözésben részesítette, börtönbe vetette őket, majd féktelen katonái a legszigorúbb tétben félig meztelenül engedték őket menekülni a szélrózsa minden irányába. Egy részüket rabszolgakereskedőknek adták el, akik *Velencébe* vitték az emberszállítmányt s ott a bizánci udvar képviselői váltották ki a rabságból. Másik részük Horvátországba menekült, ahol írásmódjuk — a glagolita írás — két egyházmegyére korlátozva ma is él, de a bizánci ritus továbbfejlődését megakadályozta a dalmát tengerpart latin kultúrája. *Metód* legnevesebb tanítványai: *Gorazd*, *Naum*, *Kelemen*, *Lőrinc*, *Angelár* és *Száva* a Duna mentén, *Belgrádon* keresztül a bolgárok földjére menekültek, ahol fontos egyházi funkciókat töltöttek be: *Kelemen* (*Kliment*) püspök lett az *Ochridai tónál*, *Naum* is ott működött tovább, *Garazdot* pedig mint érseket temették el *Beratban*, a mai Albánia területén. Megalapítói lettek annak a bizánci szellemű, a X. századtól kezdve *cirill* betűkkel író keleti szláv egyházi irodalmiságnak, amely a Balkán szlávjai közt s az oroszok között terjedt el.

Bizánc és Róma részben politikai, de részben — és főleg — szellemi küzdelme a Kárpát-medencében ezzel végleg lezárult. A *Nagymorva Birodalom* sorsa is megpecsételődött. 892-ben *Arnulf* az összes környező néppel, de főleg a horvátországi szlávok s *Pannónia* fejedelmével, *Braszlavval* szövetkezve három irányból is támadást intézett *Szvatopluk* ellen. Ezt a rátermett morva fejedelem még ki tudta védeni, de 894-ben meghalt. A monda szerint halálos ágyán két fiának, *II. Mojmírnak* és *II. Szvatopluknak* nyilvesszőkön mutatta be, hogy csak akkor fognak

boldogulni, ha egyetértéssel kormányoznak. De Szvatopluk halála után az amúgy is hevenyészve összetákolt birodalom kötelékei szakadozni kezdtek; a csehek, a szorbok, a visztulai szlávok azonnal függetlenítettek magukat. Az így lecsökkent területen II. Mojmir lett az egész ország fejedelme. II. Szvatopluknak jutott a részfejedelemség. S bár II. Mojmir a róla szóló kevés és zavaros hír szerint rendkívül tehetséges és éleseszü ember volt, közte és testvére közt olyan erős harc tört ki, hogy végképp aláasta a birodalom létét. Az eddigi vélemények szerint csak testvérharcról volt a két fiú között szó, — pedig valójában a sok egyenetlenkedésnek komoly társadalmi háttere volt. II. Mojmir mögött sorakozott föl az uralkodó osztálynak az az egészségesebb középrétege, amely — mint láttuk — annak idején Rasztiszláv államépítő és önállósodási törekvéseit is támogatta. II. Mojmir fel is akarta újítani Morávia egyházi önkormányzatát; de a vagyonosabb és hatalmasabb főurak, akik II. Szvatopluk körül csoportosultak, felülkerekedtek, a közben császárként koronázott Arnuffal szövetségbe léptek s az önálló morva állam utolsó erkölcsi alapjait is aláásták.

Időközben új lovas nép tűnt fel a Kárpát-medencében: a magyar. Azok a történetírók, akik a Frank Birodalom és Morávia között lezajlott küzdelmet nemzeti küzdelemnek fogták föl, a magyarok támadását nemzeti sorscsapásnak nevezik a szlávokra nézve. Szerintük a magyarok megjelenése a Duna—Tisza táján vert éket a déli és északi, keleti és nyugati szlávok közé, a magyarok akadályozták meg ezen a tájon az egységes szláv birodalom kialakulását. Talán az eddigiekkel is sikerült rámutatnunk, mennyire csak a XIX—XX. század polgári nacionalizmusát tükrözi a IX. században a Kárpát-medencében lezajlott eseményeknek ez a felfogása. Morávia széthullásának kérdésében a mai szlovák történetírónak, JÁN DEKANNAK kell igazat adnunk, aki bemutatta, hogy a magyarok támadása a X. század első éveiben mindössze a kegyelem-dőfést adta meg az erkölcsi alapjaiban már rég' aláásott morva fejedelemségnek; »... fontos tényező volt itt az a tény, hogy a magyaroknak a megérkezése a Kárpát-medencébe abban az időben valósult meg, amikor már észrevehető volt a praefeudális morva társadalom széthullása, s az új feudális társadalom még nem alakult ki.«

Azzal a szemlélettel szemben, amely a magyaroknak a fellépését a szlovák történelem további folyása, illetőleg tulajdonképpeni kezdetei szempontjából csak tragikus színekkel tudta festeni, hadd idézzük egy helyre csoportosítva a bemutatott eseménysorozat magyar vonatkozásait.

Időrendben első Konstantinnak (Cirillnek) a Pannón legendában leírt találkozása egy magyar csapattal. Szórol-szóra idézzük a mind a görög bölcsre, mind a lovas magyarok primitív nemeslelkűségére jellemző részletet:

»Azután a Filozófus újra útnak indult, s mikor az első órában imáját végezte, a magyarok támadtak rá, úgy vonyítottak, mint a farkasok s agyon akarták ütni.

De ő nem rémült meg, imádságát sem hagyta abba, csak Kyrie-eleison-t kiáltott, mert már befejezte istentiszteletét.

Azok meglátva őt, Isten parancsára megszeliődtek s hódolni kezdtek neki. Meghallgatták bölcs szavait s egész csapatával elbocsátották őt.«

PAULER GYULA szerint a magyarok ekkor valószínűleg a kazárok-kal voltak szövetségben, ismerték azok nyelvét s így tudták megérteni Konstantin beszédét.

Metód — a Pannón legenda második részének, az úgynevezett Metód-legendának a tanúsága szerint, már a Duna mellett találkozott a magyarok egyik vezérével, aki Lebédiából kalandozott el ilyen meszszire. A magyar »miként úrhoz illik, tisztességesen és fényesen, ünneppellyel fogadta. És beszélt vele, amint az ilyen férfiaknak illett egymással beszélniök, megszerette, megcsókolta, nagy ajándékokkal bocsátá el, mondván neki: emlékezzél meg mindig énrólam, tisztelendő atya, szent imáidban.«

A IX. században — valóban — fel-feltűnedezik a magyarok kalandozó lovas népének egy-egy csapata Közép-Európa peremén. 862-ben a pannóniai végeken dült egy magyar egység, amellyel kapcsolatban egyes kutatók megkockáztatták azt az állítást, hogy éppen Rasztiszláv hívta segítségül a Frank Birodalom ellen. Lehet, hogy ez nem igaz, lehet, hogy csak véletlenül odakerült rablócsapatról van szó, JÁN DEKAN viszont helyesen mutatott rá: »az ú. n. hazafias szlovák történetírás kritikátlan elfogultságáról tanúskodik, hogy ezt a lehetőséget még hipotétikus formában is elutasítja«. Lehet, hogy Rasztiszláv csak kihasználta ezt a véletlenül jött segítséget.

A hatvanas és kilencvenes évek között minden bizonnyal előfordultak még olyan esetek, hogy a morvák és a kóbor magyar csapatok találkoztak egymással; hol mint ellenfelek, hol pedig szövetkezve egy harmadik fél ellen. A IX. században mindennapos eset, hogy a pillanatnyi harci helyzet szerint a tegnapi ellenfél másnapra szövetségessé válik. A kilencvenes évektől kezdve aztán mind sűrűbb és sűrűbb a magyarok részvétele azokban a hadjáratokban, amelyekben a morvák is érdekelve voltak: 892-ben Arnulf segédcsapatai közt harcoltak Morávia ellen, de 894-ben már a morvák szövetségesei, s velük együtt támadtak a németekre. PAULER GYULA szerint sok morva katona úgy összebarátkozott velük, hogy hajukat a magyarok módjára teljesen lenyírták s a magyarokkal együtt keltek át a Dunán Pannónia földjére. Váltakozott közöttük a szövetség vagy az ellenségeskedés a továbbiakban, a X. század elején is annyira, hogy — mint Ernyey Józsefnél olvasható — a magyarok többször együtt éltek a morvakkal, akik átvették pogány szokásaikat s együtt raboltak velük messzi nyugatra vezető kalandos útjaikon. Annyit más szerzők is állítanak, hogy a magyarok a X. század elején a mai Morvaország területén is megfordultak, a X., sőt a XI. században is volt a Morva völgyében olyan jelentős magyar telep, amely a határ védelmét látta el Morvaország felé. A mai szlovák történetírás szerint a morváknak éppen a főnemesi, élvhajhász rétege kereste a kalandot a rablásra induló, vad lovasnépnél; együtt jutottak aztán zsákmányhoz a nyugatra intézett, sokszor nem is veszélytelen harci vállalkozásoknál. De néhány évtized múlva a magyarság megtelepszik a Duna—Tisza táján és tanulékonyságával örökösév lesz mindannak, ami az itt előtte épült kultúrából fennmaradt. Nem ellenségeskedés, hanem békés együttélés kezdődik majd a megtelepedett magyarok s a szlovákok ősei között;

nem temetése a régi kultúrának, hanem elindítása annak az új fejlődésnek, amelyből a szlovákok modern kultúrája is kivirágzott.

A legtöbb történetíró az állítólag 907-ben Pozsony mellett lezajlott ütközettel fejezi be a Nagymorva Birodalom történetét. A bajorokkal szövetséges magyarok ekkor verték volna tönkre a morvák utolsó seregét s csatolták volna területüket a maguk országához. De van olyan vélemény is, amely azt állítja, hogy 907-ben ezen a tájon nem is volt csata, mások szerint pedig az nem is Pozsony mellett, hanem Tata közelében éppen a bajorok és a magyarok között zajlott le és a morvák részt sem vettek benne. Akárhogy is történt, annyit talán sikerült érzékeltetnünk, hogy nem egy csatán múltott a Nagymorva Birodalom bukása. »Bratislava, Bratislava, tam zapadla Slávov sláva« (Pozsony, Pozsony, ott esett el a szlávok dicsősége), énekelte a XIX. és XX. század fordulóján a szlovák polgári értelmiség, a maga nacionalista gondolkodásmódját a régmúltba visszavetítve. Pedig a Nagymorva Birodalom bukása s a magyar—szlovák együttélés kezdete a szlovák történelemnek s főleg a szlovák kultúrtörténetnek nem a végét, hanem a kezdetét jelenti.

*

Nem tudunk róla, hogy a két görög apostol ideérkezése előtt az olasz s a német térítők megpróbálták-e szlávra fordítani néhány egyházi szöveget, mindössze JÁN STANISLAV említi egy helyen, hogy ilyen alkalmalmmal görög vagy latin betűkkel segítettek magukon. Az első szláv irodalmi nyelv megalapítása Konstantin és Metód nevéhez fűződik; ők írták le az első szláv szövegeket abban a nyelvjárásban, amelyet — az életrajzukban bemutatott körülmények következtében — Szaloniki környékén ismertek meg s amely a bolgár nyelvterülethez tartozó kelet-macedón dialektus. A nyelv- és irodalomtudomány nem látott ebben a kérdésben mindég ily világosan: DOBROVSKÝ annak idején azt hitte, hogy a IX. században készült emlékek Morávia lakóinak nyelvét őrizték meg, KOPITAR egy dunántúli szlovén nyelvjárást vélt felismerni bennük s végeredményeképpen csak VATROSLAV JAGIĆ bizonyította be kétséget nem tűrő bizonyossággal, hogy az általa »óegyházi szláv«-nak nevezett nyelv egy azóta kihalt bolgár—macedón nyelvjárás, tehát a mai szláv nyelvek egyikének sem őse, hanem éppúgy *ága* az ősszlávnak, mint a többi, amelyről nem maradt fönn emlékün. Ez viszont azonnal felvetheti bennünk a kérdést: megértették-e azok, akiknek a kedvéért irodalmi nyelvet csináltak belőle? Válaszképpen el kell ismételnünk, amit fentebb már elmondottunk: a IX. században az egyes szláv nyelvek között még nem voltak olyan különbségek, amelyek a megértés akadályai lehettek volna.

Annak az abc-nek a megalkotása, amely az első szláv szövegeket tolmácsolta, Konstatin (Cirill) nevéhez fűződik. A 38 betűből álló *glagolita* írást (glagol = ige) vagy rövidítve: *glagolicát* (a mai szlovák szerzők hlaholicának nevezik) a filológia területén is kiváló görög tudós a görög kisbetűkből (minuszkulákból) állította össze úgy, hogy a görögből hiányzó hangok jeleit a héber-szamáriai írásból pótolta.

A két apostolnak nemcsak hittérítő, tanító és diplomáciai, hanem

irodalmi működése is rendkívül gazdag volt. Persze, legnagyobbreszt fordításokból állt. Már említettük, hogy Konstantin még elindulása előtt, tehát Bizáncban lefordított néhány, a hittérítéshez szükséges alapvető szöveget, — ezt aztán a két testvér már Moráviában egész sor újabb mű fordításával egészítette ki. Nagy feladat volt a még kultúrálatlan szláv nyelvre lefordítani az elvont fogalmakkal operáló szövegeket, amelyek az akkor még primitív szláv gondolkodástól teljesen idegenek voltak. De itt mutatkozott meg mind Cirillnek, mind Metódnak rendkívül nagy filológiai készsége és érzéke a fordításnak nemcsak grammatikai, hanem stilisztikai, esztétikai problémái iránt is. Nemcsak arra gondolunk itt, hogy az új fogalmak kifejezhetősége kedvéért egész sor új szláv szót alkottak, főleg a görög alapján, hanem arra is, hogy sohasem fordítottak szolgáló módon. Főleg a mondattan s a frazeológia szempontjából tértek el a görög eredetitől s mindég tekintetbe vették a szláv nyelv sajátosságait.

A moráviai misszióra való készülés közben, tehát még elindulás előtt, napi olvasmányokat és imádságokat tartalmazó könyvnek, egy zsoltárkönyvnek, keleti rítusú misekönyvnek és az Evangéliumból, az epistolákból és az Apostolok cselekedeteiből kiragadott leckéknek a fordításával készültek el. Cirill Moráviában az összes istentiszteleti kézikönyv (szertartáskönyv) fordítását elvégezte, mikor pedig Rómában létrejött köztük és a pápa közt a kompromisszum, Nagy Gergely miszszaléját is átültette ógyházi szlávra.

Metód fordításainak hosszú sorát a *Nomokánon* átültetése nyitja meg. Ez már nem tisztán egyházi, hanem vegyes gyűjtemény: az egyházi kánonokat (*κανόνες*) a polgári életbe szabott törvényekkel (*νόμοι*) egészíti ki. Ez is igazolja, hogy Konstantin és Metód nemcsak egyházi funkcióra kapott III. Mihálytól megbízást a moráviai úttal kapcsolatban: a Metód-féle *Nomokánon* aztán — áttekinthető szövege és világos kifejezésmódja következtében — nemcsak Raszisztzláv országában volt igen népszerű, hanem később, a bizánci szláv keresztyénség egész területén, a délszlávoknál, sőt Oroszországban is. De Metód nemcsak azzal kapcsolódott bele az egyházi szövegek fordításába, hogy segített Konstantinnak az istentiszteleti könyvek, így pl. egy görög breviárium átültetésében, hanem azzal is, hogy egy liturgikus énekeskönyv és szentek életéről szóló olvasmányok fordítása is a nevéhez fűződik. Egy kissé homályos a Metód-legenda egyik mondata:

»Azután minden zsvajtól elbúcsúzván és figyelmét Istenre irányozván, mindenekelőtt előállítván tanítványai közül két papot, két jó gyorsírót, rövid időn belül lefordította (az Írás) minden könyvét — valamennyit a Makka-beusok kivételével — görög nyelvből szlávra, hat hónap alatt, márciustól kezdve október hó huszonhatodik napjáig.«

JAGIÉ is, mások is rámutattak, hogy mennyi ebben a valószínűtlenség. Még akkor is rövid a legendában említett *hat hónap*, ha a két »gyorsíró« pap fordító, és nemcsak másoló munkát végzett. De még akkor is szinte lehetetlen a *teljes Biblia* fordítását így, hármában elképzelnünk, ha a *hat hónap* kifejezést vagy a lelkes legendairó túlzásának vagy egyszerű elírásnak minősítjük és helyébe *hat évet* veszünk. Metód

teljes bibliafordításának valamilyen módon nyomot kellett volna hagynia az egyházi szláv irodalomban. Jagić azt tartja valószínűnek, hogy az említett »gyors« munkával Metód és két tanítványa az egész Bibliából szövegeket tartalmazó rövidített, kivonatos könyvet fordított le.

A két testvér — már többször említett világi, politikai megbízatásának megfelelően — büntetőtörvénykönyvet is összeállított a morvák számára. Ebben az előzőkhöz képest már annyiban több az önállóság, hogy — bár maga a szöveg még mindég csak fordítás — a szerkesztés munkája az övék, illetőleg főleg a Konstantiné: a bizánci Ekklogákból vett büntető előírásokat a római katolikus egyházjogból vett fejezetekkel toldotta meg. Így keletkezett a *Zakon sudnyj ljudem* c. jogi mű, amely jól tükrözi, hogy sikerük érdekében a bizánci térítők hogy tettek koncessziókat a római egyháznak.

Konstantinnak és Metódnak teljesen önálló munkájáról nemigen tudunk. Egyes kutatók ugyan egy *Proglas* c. költői lendületű, az Evangéliumhoz írt előszót s egy verses imádságot — amelyben a pap segítséget kér Istentől az Evangélium hirdetéséhez — Konstantinnak tulajdonítanak, de ennek a feltételezésnek az alapossága igen nehezen ellenőrizhető.

A cirill-metódi korszak önálló műveinek talán azt a két legendát tekinthetjük, mely óegyházi szláv nyelven mondja el a két apostól élettörténetét. Összefoglalón egyesek Pannóniai légendáknak hívják őket, van szerző, aki a Pannón-Morva legendák elnevezést használja. Bár szövegük csak jóval későbbi, XI., sőt XII—XIII. századi másolatban maradt ránk, a legtöbb mai szlovák irodalomtörténész is úgy véli, hogy még Morávia területén írták őket. Sokan állítják, hogy egy volt a szerzőjük, a Metód tanítványainak sorában említett *Kelemen* (Kliment); ALBERT PRAŽÁK a Cirill legendánál *Naum, Lőrinc* (Laurentius) és *Angelár* közreműködését is feltételezi. A magunk részéről nem hisszük, hogy a két legenda egy író munkája, mert — mint látni fogjuk — lényeges szerkezeti és stílusbeli különbségek vannak köztük. Az mindenestre valószínű, hogy az írónak, illetőleg íróknak ismerniök kellett a két hittérítőt, mert a róluk alkotott kép mind a két legendában a személyes élmény frissességével hat s ezért — ha a szerzők esetleg már menekülésük után, bolgár területen is öntötték a szövegüket végleges formába — tárgyalásuk Konstantinnal és Metóddal, illetőleg az általuk létesített irodalommal kapcsolatban jogosultnak látszik.

A *Cirill- vagy Konstantin-legenda* (Szent Konstantin élete) feltehetően a IX. század végén keletkezett. Élénk és párbeszédekkel dramatizált előadásmóddal mutatja be Konstantin életét születésétől kezdve egészen haláláig. Már bevezetése is jól érzékelteti az egész legenda sajátos levegőjét:

»A kegyelmes és jóságos Isten, aki bűnbánatot vár az embertől, „*hogy minden ember idvezüljön és az igazság ismeretére eljusson*” (I. Tim. 2. 4.) „*mert nem gyönyörködik a hitetlen halálában, hanem hogy a hitetlen megtérjen útjáról és éljen*” (Ezék. 33. 11.), ha a rossznak is adná át magát, nem engedi, hogy az emberi nem gyöngeségbe, az ördög kísértésébe essék és elpusztuljon. De mindenkoron és minden időben szüntelenül sok kegye-

lemben részesít, amint kezdetben, úgy most is, először a pátriárkák és az atyák, majd a próféták és azok után az apostolok és vértanúk, igazlító férfiak és tanítók útján, akiket kiemelt ebből a nyugtalan életből. Mert — úgymond — ismeri az Úr az övéit, hogy kik azok. „Az én juhaim hallják az én szómat, és én ismerem őket és nevükön szólítom őket és követnek engem, és én örök életet adok nekik.” (Ján: 10. 27—28.)

Ezt tette a mi nemzetünkkel is, tanítót ébresztett a számunkra, aki oktatta a még elméjében gyöngé nemzetünket, azt a népet, amely az ördög fortélyá miatt kezdetben nem akar Isten parancsainak fényéhez járulni.

E tanítónak az élete, ha csak röviden meséljük is el, megmutatja, hogy milyen volt az, hogy aki csak akarja, azt hallván, legyen hozzá hasonló, legyen fürgévé és hagyja el renyheségét, ahogy azt az apostol mondja: „Legyetek az én követőim, mint ahogy én is Krisztus követője vagyok.” (I. Ker. 4. 16.)«

A legendák kissé patetikus, biblikus levegője van meg ebben a bevezetésben; a középkori ember ég felé fordulása, amely nem tudja, nem is akarja megkülönböztetni a csodatételeket, az égi dolgokat a mindennapok eseményeitől. Ami már ennek a bevezetésnek is, de aztán később az egész legendának is sajátos vonása, az kissé oktató, mégpedig primitív embereket oktató, közvetlen előadásmódja, amelyben a későbbi középkor legendáiban található bonyolultságnak, tudálékos-ságnak nyoma sincs. Az egyszerű hívő ember beszél itt azokhoz, akiket meg akar téríteni: a sorok között ott érezzük azt a közvetlen, sőt testvéries viszonyt, amely a szerző és azok között kétségtelenül megvolt, akikhez szavait intézte.

Minél tovább olvassuk a legenda szövegét, annál nagyobb meglepetéssel vesszük tudomásul, hogy az egyre közvetlenebbé válik, egyre jobban közelíti meg a kor emberét és életstílusát. Szinte a mindennapok nyelvén, a közvetlen élmény visszaadásának szándékával s a mesemondó élénkségével mutatja be Konstantin szüleit a második fejezetben:

Szalóniki városában élt egy nemes és gazdag férfiú, akinek a stratégá (katonai, később ezzel együtt járó politikai méltóság is) alatti drungár (vsz. ezredes) volt a rangja. Igazhitű volt, aki megtartotta Isten minden parancsolatját, akárcsak valamikor Jób. Társával együtt élve hét gyermeket nemzett, akik közül a legfiatalabb, a hetedik volt Konstantin. A filozófus, nevelőnk és tanítónk.

Anyja megszülte és átadta a dajkának, hogy az szoptassa. De a gyermek, míg el nem választották, csak az anyja emlőjét szopta, a másét nem. Isten gondviselése volt ez, hogy a jó gyökér jó ága romlatlan tejjel nevelődjék.

Azután a jó Szülék megegyeztek és nem egyesültek többé, egymást tisztelgetben tartva, de úgy éltek tizennégy éven át az Űrban, mint két testvér, amíg csak a halál el nem választotta őket egymástól. Semmiképpen sem szegték meg egységüket.

Amikor Leó elindult az utolsó ítéletre, sírt a gyermek anyja, azt mondván: »Nincs más gondom, csak hogy ez a fiúcska hogy fog felnőni.« De az apa ezt mondta néki: »Hidd, feleségem, hogy reményem az Istenben van, aki minden ember gondviselője.« — Így is történt.

»A hetedik volt Konstantin. A filozófus, nevelőnk és tanítónk«: ebben az első pillantásra szűkszavúnak látszó, valójában sokatmondó megjegyzésben világosan látható a szerző magatartása, viszonya a hőshöz. Meleg líra, a mesteréhez ragaszkodó tanítvány lírája hatja át a

legendának szinte minden egyes sorát. Ehhez a lírához járul az epikus költő lelkiismeretes szerkesztési módszere, a legenda cselekményének gondos összeállítása: — egymásba öltve, zökkenés nélkül peregnék az események, amelyek mégis erős drámai feszültséggel mutatják be a nagy hittérítő küzdelmeit. Az ismeretlen szerző Konstantin származásán kívül szól ifjúságáról, tanulmányairól, konstantinápolyi éveiről, missziói küldetéséről a kazárokhoz, teológiai vitáiról a zsidókkal és az arabokkal, előkészületeiről Raszisztzláv meghívása után, működéséről Moráviában és 869-ben bekövetkezett haláláról. Mindenütt gondosan ügyel arra, hogy ne csak magukat az eseményeket mutassa be: Konstantin, az élő ember áll előttünk. Sokan szóltak már a legendákkal kapcsolatban arról, hogy hőseik könnyen válnak szkematikus, elvont alakokká, mert kötelezően az istenfélelemnek és a kegyességnek olyan tulajdonságait kell rájuk ruházni, amelyek általában minden középkori egyházi szentre jellemzők. Konstantinnak sincs a legenda szerzője szerint rossz tulajdonsága, de bölcsességét, tudását, önzetlenségét, puritán szigorát olyan elhíhető erővel tudja bemutatni, hogy az a nagy hittérítő alakját élő mivoltában állítja elénk. Különösen áll ez arra az önmagában véve is érdekes drámai erejű hitvitára, amelyet Konstantin a »háromnyelvű« »Pilátusfi« velencei papokkal folytatott. S ha az előbb a meleg lírára utaltunk, amellyel a szerző a hőshöz való ragaszkodását kifejezte, hadd emeljük ki azt az erőt is, amellyel a szláv nyelvű istentisztelet ügyét védelmezni vagy ellenfeleit támadni tudta. Erre izelítőül csak azt a rövid részletet mutatjuk be, amely a frank papokról szól:

A SZLÁV ISTENTISZTELET ELLENFELEI

Amint nőtt Isten tanítása, az ő s irigy, az átkozott ördög nem tűrte ezt a jót, hanem edényeibe bújva sokakat ingerelni kezdett, így szólván: »Így az Istent nem lehet dicsérni, mert ha az neki kedves volna, nem tudta volna-e megtenni, hogy ezek is kezdettől fogva betűkkel írják szavaikat és (ügy) tiszteljék az Istent.« »De ő erre csak három nyelvet választott ki: a hébert, a görögöt és a latint, amelyeken illik Isten dicsőítése.«

S ezt a latin papok, érsekek, lelkészek és tanítványok mondták. Bajt vívott velük mint Dávid az idegenekkel s az Írás szavával verve vissza, háromnyelvűeknek és Pilátusfiaknak nevezte őket, mert Pilátus írta így az Úr feliratát.

A műnek ezek a — nyilvánvalóan a témában adódó — sajátos tulajdonságai nem feledtetik el az íróval a legenda különleges műfaji követelményeit, azt, hogy a legenda, mint némileg még egyházi műfaj természetszerűleg megköveteli hőse rendkívüliségét. Ezért beszél Konstantin — Krisztus mintájára — itt-ott példabeszédekben, ezért olvassunk a személyével kapcsolatos csodás eseményekről, arról, hogy Isten hogyan védte meg az araboktól, mikor azok meg akarták mérgezni, milyen csodálatosan csillapította csapata éhségét, hogy csendesítette le a tengert s hogy fakasztott a földből ivóvizet. Persze, ezek a csodás események a legtöbb esetben nem a szerző invenciójának termékei; a már akkor is gazdag legendairódalom kelléktárából vette őket, mint szükségszerű, kötelességszerű rekvizitumokat, melyek nélkül a középkor embere legendát nem tudott elképzelni. Már sokan hívták fel a figyelmet arra, mennyire *bizánci* eredetű és jellegű a Konstantin legenda

csodatételeinek és egyéb eseményeinek a tematikája. Ilyen például Konstantin álma arról, hogy a bölcseséget (szófiát) választotta ki menyasszonyául. Ezzel a legenda arra a bizánci szokásra céloz, hogy a trónörökös párválasztása alkalmával Bizáncban szépségversenyt rendeztek s a nyertes lett a boldog menyasszony. Több ilyen példa mutatja, hogy Konstantin legendája láthatóan összefüggött a bizánci-görög hagiográfiával és legendáinak struktúrájával.

Stílus szempontjából a cirill-metódi irodalomnak ez az első legendája nem egyöntetű. Gyakran — s főleg ott, ahol megfelelkezik legendaíró szerepéről s szinte élményszerűen mondja el, amit Konstantin életéből hallott és látott — meglegedett magával a beszélt nyelvvel, kijelentő módban rakott mondatot mondat mellé, máshol viszont stílusát gyakran képekkel, metaforákkal cicomázta fel, emelte vagy csökkentette hanghordozását, itt-ott prédikációs pátosszal adta elő az eseményeket, máshol ismét drámai módon tudta kiemelni a cselekmény feszültségét. Művészi munkáról van tehát szó, amely — ha forrásait keressük — stílusát illetően a már említett bizánci legendairodalomtól kívül leginkább magával a Szentírással függ össze. A bizánci (keleti) szláv kultúrkörhöz tartozó területen igen népszerű volt, körülbelül 40 másolatban maradt az utókorra.

A *Metód-legenda* (Szt. Metód élete) a többi koraközépkori bizánci legendához képest szintén egyszerűségével, életközelségével tűnik ki. Talán még kevésbé tudálékos és még kevésbé szenteskedő, mint az előző: úgy hat ránk, mint a kortárs egyszerű beszámolója a látott és hallott dolgokról. Szinte sehol sincs benne hihetetlen, — az a benyomásunk, hogy a tényleges események lezajlása és leírásuk között nem telt el annyi idő, hogy azokat akár a nép, akár pedig a papok képzelete földöntúli fantasztikumokkal felcicomázta volna. Egyik ismertetője, ERNST DÜMMLER szerint Metód életének autentikus forrása lehet.

Bemutatja Metódot, mint a bizánci szláv tartomány vezetőjét, elviszi az olvasót az olimpuszi kolostorba, majd a missziós útra a kazárokhoz, leírja Rasztiszláv követségét III. Mihályhoz, a két apostol működését Moráviában, római útjukat, ahol azonban nem beszél arról, hogy Velencében megálltak és vitát rendeztek, Metód hadakozását a német klérussal, börtönbe vetését, szenvedéseit, szabadulását. Igen érdekes, ahogy ezt a szabadulást beállítja: Morávia népe lázadt fel az ismeretlen író szerint és kikövetelte a pápa közbelépését. A legenda Metód halálával és temetésének részletes leírásával fejeződik be.

Mindenekelőtt ennél a múltnál is a bizánci összefüggéseket s a bizánci mentalitás tükröződését kell kiemelnünk, ebből a szempontból az előzőnek méltó párja. A bizánci jelleggel viszont társul benne a római utak s a pápai segítség dicsérete és hangsúlyozása, — az tehát, amit magában Metód életében és moráviai működésének egész vezetésében sajátos a történelemben szinte egyedülálló kettősségnek mondunk. Arra mutat ez, hogy a szerző mégiscsak olyasvalaki lehetett, aki a szent érsekkel végigélte a nehéz időket. Dümmler szerint ez a szerző inkább pannóniai szláv, mint morva, mert Morávia lakóitól erőteljesen elkülöníti magát.

Tanító-nevelő célzata — talán éppen Metód érseki működésének

kiélezettebb, exponáltabb harcai következtében — politikusabb s még harcosabb, mint a Cirill-legendáé. Egy-két részlete úgy hat, mint egy nemes értelemben vett propagandairás, kortesbeszéd: »érdemes hallgatni rá, mert aki így tesz, annak meglesz a jutalma«.

METÓD PRÓFÉTÁLÁSAI

A próféták kegyelmében is részesült, mert sok prófétálása beteljesedett. Ezek közül mondunk el egy-kettőt.

Követek a visztulai fejedelemnél

A Visztulanál székelő, igen erős pogány fejedelem szidalmazta a keresztényeket és kínoztta is őket. Követeket küldött hozzája és mondá: »Jobb megkeresztelkedned, fiam, önként, a saját birtokodon, nehogy mint foglyot kereszteljenek meg, kényszerből; idegenben. Emlékezzél csak rám.« — Így is történt.

Szvatopluk harcai a pogányokkal

S máskor ismét, amikor Szvatopluk a pogányokkal harcolt és semmi sikert sem ért el, pedig kívánta azt, közeledett Szent Péter miséje, más szóval az istentisztelet — érte küldött s ő így szólt: »Ha megigéred, hogy Szent Péter napját a katonáiddal nálam töltöd, hiszem Istent, hogy nem-sokára kiadja neked őket« (ti. a pogányokat). Így is történt.

A gazdag elveszi a sógornőjét

A királynak egyik igen gazdag barátja és tanácsosa rokonát, azaz sógornőjét vette el, s Metód, bár szóvá tette és sok tanítványa is figyelmeztette, nem tudta őket szétválasztani. Mert mások, Isten szolgáinak tetteve magukat, titokban — a vagyonukért hízelegve nekik — elámították őket s végül el is szakították az egyháztól.

S ő így szólt: »Eljön az idő, mikor majd ezek az ámitók nem segíthetnek, de az én szavamra majd emlékezni fognak: akkor viszont ez már nem használ.«

Váratlanul, hogy Isten lemondott róluk, baj érte őket és az ő helyük sem ismerte őket többé (Zsolt, 103. 16.), mert elkapta és mint a port szétmorzsolta őket a vihar.

Sok más, ehhez hasonló dolog is történt, amiket Metód példázatokkal magyarázott meg.«

Amint mondtunk, a Metód-legendát ugyanúgy Kelemennek (Klimentnek) tulajdonítják, mint az előzőt, de talán ennek az egy szemelvénynek az alapján is nyilvánvaló, hogy a kettőnek az írója valószínűleg mégsem ugyanaz a személy. A Metód-legendának tartalmi szempontból politikusabb jellege mellett stílusa is egyszerűbb, narratív, kevésbé irodalmi: ez alól egyedül a költői befejezés, Metód fohásza a kivétel. Annyi bizonyos, hogy aki írta, annak Metód kortársának kellett lennie, a szemtanú hiteles vallomása itt talán még szembetűnőbb, mint a Konstantin-legendánál.

Ha a két életrajz a tanítványok tiszteletéről és odaadásáról tesz tanúságot, akik a legenda megírásával akarták megőrizni a két főpap emlékét és hangsúlyozni művük jelentőségét, ennek az irodalomnak a harmadik nagy műve, *Szt. Cirillnek, a filozófusnak a dicsérete*, annak a szeretetnek és csodálatnak ad kifejezést, amelyet tanítványaikban keltettek. Prózában írt ünnepi költemény ez, amelyben az ugyancsak ismeretlen szerző szép szavakkal fejezi ki Cirillnek a háláját az írás, a műveltség ajándékáért. Stílusa sokkal színesebb, mint a legendáké,

sok benne a metafora és a hasonlat, mint: »aranyfényű szem«, »ajkai úgy virultak ki a tudománytól, mint a virág«, »bepofozott minden tájat, mint a sasmadár«, »háromfényű sugárral világít, mint a napsugár«. Ezek a stílusfordulatok néha egész képekké teljesednek ki: »...mint ahogy az utoljára felfénylő hajnalcsillag ragyogja be fényével az egész csillagvilágot, még a napsugarat is felülmúlva, úgy tanította nemzetünknek ez az áldott atyja és tanítója hármasságával, a napnál is jobban ragyogva a tudatlanságban heverő számtalan népét nyilván.« Csodaszép fokozással zárul a »Dicséret...«: nyolc utolsó mondata kezdődik az »áldom« szóval.

Az eddigiek alapján is világos, hogy — mint Konstantin és Metód fordításai — ezek az ismeretlen tanítványaitól származó művek is bizánci jellegű irodalmi alkotások. Igaz, hogy ami a IX. század bizánci irodalmára még az elmondottakon kívül jellemző: a dagályosság, a túl élénk fantázia, itt kevésbé érvényesül. Ezt azonban nem nehéz az írók közvetlen élményével magyarázni, azzal, hogy itt tulajdonképpen nem évtizedekkel, esetleg évszázadokkal előbb élt szentek csodatetteinek áhítatos előadásáról, hanem a mesternek kijáró tisztelettudó s a kortársakat nevelő életrajzokról van szó.

Ez az irodalmiság Cirill és Metód tanítványaival együtt eltűnt a Kárpát-medencéből. A legendák és az egyéb cirill-metódi művek fennmaradt másolatai már nem tiszta ógyházi szláv nyelvűek, hanem minden esetben magukon viselik annak a (szerb, bolgár, orosz stb.) nyelvterületnek a nyomát, ahol keletkeztek. A kézikönyvek emlegetik ugyan, hogy a X—XI. századból két nyugati szláv szerkesztésű ógyházi szláv nyelvemlék, a *Kijevei levelek* és a *Prágai töredékek* is fennmaradt, de KŰEJZA ISTVÁN meggyőzően bebizonyította, hogy ezeknek a nyugati szláv szerkesztésre valló nyelvi jellegzetességeik inkább cseh, mint szlovák hangtani törvényszerűségekre mutatnak. Csehországban még egy ideig megtaláljuk az ógyházi szláv irodalmiság nyomát — hogy aztán egy kis idő múlva onnan is kivesszen — de a szlovák nyelvterületen nyoma sincs. »Szlovákia területéről szláv isentiszteletéről egyáltalán nincs történeti adatunk« — írja ALBERT PRAŽÁK. Párhuzamos ez azzal is, hogy a X—XI. századtól kezdve a Cirill- és Metód-kultusznak az egyházi életben nyoma sem a mai Szlovákia, sem pedig a régi Magyarország egész területén. »Sehol... sincs egyetlen templom, kápolna, sőt oltár sem, amely a két szláv apostol tiszteletére volna szentelve. Pedig egyébként a pogány magyarság nem irtotta ki a kereszténységet, hiszen számos adatunk van arra, hogy a honfoglalás előtti helyi keresztény hagyományok a magyarság megtérése után is tovább élnek.« Konstantin és Metód munkásságának a Kárpátmedencében nem lett folytatása, bármilyen szenvedélyesen is igyekezett gondoskodni Metód az utánpótlásról. Bizánc betörése a latin kultúrterületre nem sikerült. S amikor a két egyház szétválása — a schisma — végleg bekövetkezett, Konstantin és Metód irodalmának folytatása azoknál a szláv népeknél talált termékeny talajra, amelyeknél a bizánci kereszténység lett uralkodóvá: a déli szlávok közül a szerbeknél és a bolgároknál, valamint a keleti szlávoknál: az oroszoknál és az ukránoknál. A X. században, *Simeon* bolgár cár udvarában a nehézkes glagolita írás

helyébe a görög nagybetűkből, az ún. »majuszkulákból« készült, helytelenül *cirillicának* nevezett írásmód lépett, amely úgy elterjedt a keleti szlávok (és egyéb, a bizánci kulturális közhöz tartozó népek, így pl. a románok) között, hogy az említett néhány dalmát tengerparti helység kivételével már a XI. századra teljesen kiszorította a glagolicát. Az egyházi szláv nyelv a keleti szlávok klasszikus, liturgikus nyelvénél válik, s ha fel is vesz néhány sajátos nemzeti elemet (ezért vannak különböző, — szerb, bolgár, orosz stb. — »szerkesztésű« változatai), megmerevedik, lehetetlenné teszi nemcsak a nemzeti nyelvnek, hanem a magasabbrendű irodalomnak is a fejlődését, mindaddig, amíg a XVIII. — illetőleg kisebb keleti szláv népeknél a XIX. — század népiességdemokratikus lendülete el nem söpri.

A szlovákok kultúrája egészen más nyomokon fejlődik tovább, ahhoz az irodalomhoz, amelyről itt szoltunk, semmivel sem kapcsolódik.

Konstantin és Metód moráviai működése s a cirill-metódi irodalom ismerete nélkül a szlovák irodalom története mégsem lehet teljes. Ennek oka, hogy *hagyományai* a modern szlovák nemzeti öntudatnak szerves részeivé lettek.

Sokan azt állították, hogy a Cirill- és Metód-hagyomány Szlovákiában népi eredetű. Ennek pontosan az ellenkezője igaz. A két szláv hittérítőt a barokk korszakban, az ellenreformáció idején emlegeti szlovák (szláv) jellegű szentként ugyanaz a jezsuita ellenreformációs törekvés, amely az egyházi életben a nemzeti nyelv bevezetésével akarta ellensúlyozni a protestantizmusnak a nép széles rétegeire támaszkodó hódítását. A szlovák irodalomban első ízben 1655-ben, *Szöllösi Benedek Cantus catholici* c. énekeskönyvében találjuk meg Cirill és Metód nevét; ez az adat nyilvánvalóan inkább csak a tudós pap érdeklődését tükrözi s nem népi hagyományról beszél. Minél inkább halad a szlovák írásbeliség a nemzeti öntudatosodás útján a barokk nemzeteszemlénytől a XVIII. század tudományos irodalmán s a felvilágosodáson át a romantikus nacionalizmus »dicső múlt«-kultuszáig, annál sűrűbben fordul elő Nagymorávia, Rasztiszláv, Szvatopluk, valamint Cirill és Metód neve a nemzeti múltnak és dicsőségének a tényezői között. *Daniel Sinapius Horčička* (1678), *Ján Fischer Piscatoris* (1697), *Baltazár Magin* (1728), *Bél Mátyásnak a Pavol Doležal* grammatikájához írott előszava (1746) vezetett el a felvilágosodás íróin, *Juraj Papáneken* (1738—1802), *Juraj Sklenáron* (1745—1791) és *Juraj Fándlyn* (1750—1811) át egészen a klasszikus formájú romantikus íróig, *Ján Hollýig*, aki *Svatopluk* (1833) és *Cirillo-Metodiada* (1835) c. eposzaival lázas lelkesedésbe hozta korának — különösen fiatal — polgári értelmiségét. A »Régi dicsőségünk...« nagy kérdésének felvetése idején Nagymorávia és a két görög apostol a szlovák nemzeti öntudat szerves részévé, a nemzeti nyelv és a nemzeti lét függetlenségéért vívott harc egyik alappilléreivé vált. Hollýtól kezdve egészen a realisták nemzedékéig, sőt azon túl is, szinte egészen Tajovský, Jesenský romantika-mentes, kritikai realista irányáig nincsen szlovák író, aki meg ne énekelné a IX. században Morávia területén lezajlott eseményeket vagy az itt szereplő hittérítőket és fejedelmeket. Külön tanulmány tárgya lehetne végigkísérni a XVIII., XIX. és XX. század szlovák irodalmában és történetírásában a Cirill és Metód-, ille-

tőleg Morávia-kép fejlődését. Ahány árnyalata, fejlődési fázisa van a szlovák polgárság nacionalizmusának, annyiféle ez a kép is, annyiféle a szűkszavú és oly kevés kritikával kezelt forrásanyag magyarázata is. Nyitráról, mint Metód székhelyéről zengett a szlovák polgári értelmiség népieskedő dala már *Kollár János* »Národnie spievanky«-jában, cirillbetűs írással akarták az ifjú *Stúr*-fiak szlovákságukat — szlávságukat — bizonyítani a pozsonyi, a selmecebányai liceum önképzőkörében, *Cyrrill a Metód* (Cirill és Metód) volt a címe annak a katolikus egyházi lapnak, amelyet *Ján Palárik* a haladó erők mozgósítására alapított a Bécs-barát aulikus konzervatívokkal szemben. *Hviezdoslav* a nép védelmezőit, a zsarnoki önkénnyel szembenálló hősokeket ünnepelte bennük. Századunk első évtizedében a néppárti katolikus papok a csehektől való elszakadás vezércsillagjaiként szóltak róluk s székhelyükül hol Dévényt, hol Nyitrát, hol Trencsént jelölték ki, hol meg azt állították, hogy Metód Rómában halt meg s ott is van eltemetve. A polgári csehszlovák nemzetegység hívei a cseh és szlovák együttélést látták meg Moráviában, míg *Jozef Škultéty*, a mártóni konzervatív nacionalizmus legtovább élt tagja a keletre egészen Abaujig, Sárosig terjeszkedő Nagymoráviáról, egy másik szlovák tudós pedig az egész régi Magyarország összes szláv lakójának szlovák jellegéről beszélt. Voltak, akik csupa nemzeti büszkeségből szláv nemzetiségűnek álmodták a két szaloniki születésű görögöt s a szlovák nacionalizmus rajongóinak hatása alatt — persze, ellenkező előjellel — még magyar szerző is írt arról, hogy Metód munkásságával a szlávok kulturális kölcsönösségét akarta megteremteni — a IX. században! A magyar és szlovák vezetőosztályok nacionális harca idején — persze — megvolt a szlovák romantikus elképzeléseknek magyar ellenpólusa is. Amíg a szlovák romantikus történetíró nemzete tragédiájáról kesergett, mely a magyarok bejöveteleivel »régicégek«-ét érte, a magyar nacionalizmus unos-untig azt a mondat ismételte, amely szerint Szvatopluk fehér lóért, füért, földért és vízért adta el országát a magyaroknak... A huszadik század magyar nacionalista történetírója pedig a Nagymorva Birodalom bukását a »politikailag még éretlen, államalkotásra képtelen szláv népegyezés«-gel magyarázta. Abban az áldatlan vitában, mely a magyar polgársággal szövetkezett nemesség és a szlovák polgári értelmiség, majd burzsoázia között a XIX. század folyamán, sőt még századunkban is, nemrég is zajlott, hol kisebb, hol nagyobb intenzitással, de fontos szerepe volt Moráviának és a két bizánci hittérítőnek is. Pontos ismeretük nélkül tehát a nacionális ellentétek végleges felszámolása sem képzelhető el.

»Még a leghidegebb embernek is — ha szlovák — meleg érzés futja át a keblét s emelkedettebb lesz a hangja, ha történetesen a Mojmir, Rasztisláv, Szvatopluk idején történekről kell nyilatkoznia« — írja az új, szocialista szlovák középiskola tankönyve. A IX. században Moráviában lezajlott eseményeket a mai szlovák ember nemzeti öntudatából éppúgy nem lehet kitörölni, mint ahogy korunk magyarja sem mond le Attiláról, Hunor és Magyarról, Hadúrról és a Turulmadárról, még akkor sem, ha tudja, hogy a mai nemzeti kultúrában mindez inkább a mon-dák költészetét tükrözi s nem a rég letűnt időknek egy kissé ködbevesző történeti valóságát.

A Cirill- és Metód irodalom egész könyvtárt tesz ki, a teljes bibliográfia már 1934-ben egy teljes húszíves kötetre rügött. *Kniezsa Istvánnak* ezt a megjegyzését kiegészíthetjük azzal, hogy csaknem hasonló a helyzet a szlávokról szóló őstörténeti irodalommal. Itt tehát csak azokat a forrásokat említjük, amelyek ennek a fejezetnek az összeállításánál a segítségünkre voltak.

Az alapvető értekezés, amely Nagymorávia, valamint Cirill és Metód modern szemléletét döntő mértékben meghatározta: *Jagić, Vatroslav: Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1902. I. 1—88., II. 1—95. A legtöbb kézikönyv az ő nyomán dolgozza fel az anyagot, sokszor másod- vagy harmadkézből véve át Jagić adatait vagy érvelését. Modern társadalomtörténeti szempontok alapján áll s az egész kérdéskomplexust a kezdetektől a Nagymorva Birodalom bukásáig alaposan feldolgozza *Dekan, Ján: Zäčiatky slovenských dejín a Riša Veľkomoravska* (A szlávok történelem kezdetei és a Nagymorva Birodalom), Bratislava 1951. SAVU. 192. 9. tábla; becses adatokat tartalmaz és érdekes összefüggésekre mutat rá, de erősen a magyar nacionalizmus szelleme hatja át: *Hóman-Szekfü I.*, 65—89., 111., 119—121., 185.

Pribina fejedelemségének történetéhez *Dekan* i. m.-n kívül jó adalékokkal szolgál *Füssy Tamás: A zalavári apátság története a legrégebb időkől fogva napjainkig*. A pannonhalmi Szent Benedek rend története VII., Bp., 1900. Szent István Társ. 733; ugyancsak Pribina fejedelemségének ismertetésénél használtuk *dr. Holub József: Zala megye története a középkorban*. Pécs, 1929. 488; Pribina főurairól részletesen ír *Stanislav, Ján: Pribinovi veľmoži* (Pribina főurai) Bratislava, 1940. Slovenská učená spoločnosť, 35; Mosapurc helyét illetőleg érdekes *Sasinek, Fr. V., Stessel József és Melich János* vitája *Zalavár és Mosaburg* címmel a Századok 1906. évf.-ban. 172—174., 268—273., a helyes álláspont a *Meliché*; a római uralom megszűnéséről Pannóniában l. *Alföldi, Andreas: Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*. Berlin-Leipzig, 1924. Walter de Gruyter et Co. 91; Pribina zalavári templomának ásátásairól és a latin kultúra folytonosságáról: *Radnóti, Aladár: Une église du haut moyen âge à Zalavár*. Etudes Slaves et Roumaines. I. 1. 1948. 85—100; a *Dobrovskýval* kapcsolatban mondottakat l. *Dobrovský, Josef: Dějiny české řeči a literatury*. Vydal Benjamin Jedlička (A cseh nyelv és irodalom története — Kiadta B. J. Praha, 1936. 3—10.) a Metódhoz, illetőleg Szvatoplukhoz intézett pápai bullák ismertetésével; több elfelejtett, de ma is jól felhasználható adatot dolgoz fel *Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Bp., 1900. MTA 17—35; a szláv-germán nemzeti harcot vetíti vissza a múltba s ezzel eltorzítja a történelmet, egyébként sok értékes adatot tartalmaz *Bidlo, Jaroslav: Dějiny Slovanstva* (A szlávok története). Praha, 1927. Vesmír. 295 (vö. I. K. — *Kniezsa István* — ismertetését: *Ungarische Jahrbücher*, 1929. 347.); olasz papok hittérítéséről szól *Titz, Karel: Papež; pop*. Bratislava, IV. 1930. 143—151.

Rövid, tömör híradás Konstantin és Metód működéséről a *Československá vlastivěda* (Csehszlovák honismeret) VII. kötetében. Praha, 1933. Sfinx, 22—23.; alapos munka, amely igen sok adatot és szempontot nyújtott *Novotný, Václav: Obrazy z dávněj minulosti Slovákov* (Képek a szlávok régmúltjából.) A cseh tudós művét Budapesten csak *Botto, Július* szlovák fordításában találtuk meg, Rimavská Sobota, 1922. 120.; a morva misszió részletes eseménytörténete, főleg a legendák alapján *Dr. Stanislav, Ján: Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*. (C. és M. szláv apostolok és tevékenységük a Nagymorva Birodalomban.) Bratislava, 1945. SAVU, 91 + 15; igen ügyes és sok jó szempontot ad B. J. (*Bajza József*) összefoglalása Cirillről és Metódról a *Dézsai Lajos-féle Világirodalmi Lexikonban*. Bp., 1930. Studium. I. 568.; a pápai diplomáciának a német tartományi egyházhoz és Metódhoz való viszonyáról a Metód bizánci lelkületéről kissé mellékesen beszélő, de egyébként kiváló képet ad *Váczy, Peter: Die Anfänge der päpstlichen Politik bei den Slawen*. Bp., 1942. Ostmitteleuropäische Bibliothek, No. 43. 62.; a pápaság és a német tartományi egyház viszonyáról röviden *Váczy Péter: A középkor története*. Egyetemes történet, II. Bp., 1936. M. Szele. Társ. 445.; a Cirill és Metód irodalom nagyságáról, Metód nyitrai székhelyének valószínűtlenségéről és a Cirill—Metód hagyomány

hiányáról a szlovákok közt *Kniezsa István: A szláv apostolok és a tótok*. Bp., 1942. Magyar Történettudományi Intézet 18.; ugyanaz németül: *Kniezsa, Stephan: Die Slawenapostel und die Slowaken*. Bp.—Leipzig, 1942. Ostmitteleuropäische Bibliothek, No. 39., 19.; Metód Nomokanon-fordításáról: *Vasica, Josef: Metodejův překlad Nomokanonu* (M. N.-ford.). Slavia, 1955. I. 9—41.; a honfoglaló magyarok morvaországi útjairól *Ernyey József: Morvaország magyar urai*. Turul, 1925. 6—15.; A Konstantin- és a Metód-legenda szövegét *Stanislav, Ján* igen szépen fordította le szlovák irodalmi nyelvre, szemelvényeinket tőle vettük át, illetőleg fordítottuk magyarra: *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda. Panonsko-moravské legendy*. (C. és M. szláv apostolok élete. A pannón-morva legendák). Bratislava—Praha 1934. Slovenská Liga-Mazáč 87 + X. (E szemelvényekből néhányat e főiskola szlovák tanszékének használatára készült jegyz. I.-ben is közöltünk 157—161.); A Metód-legenda részletes ismertetése, esztétikai méltatása, elemzése: *Dümmmler, Ernst: Die panonische Legende vom heiligen Methodius*. Wien, 1854. 147—199.: a bizánci legendák dagályosságáról és élénk képezeletéről *Dr. Leopold Antal: Előljáró beszéd a Dr. Révay József: Szentek legendái* c. könyvhöz. Bp. 1926. Franklin. IX.; a középkori legendák elemzéséhez jó segítségünkre volt *Gütner, Heinrich: Die christliche Legende des Abendlandes*. Heidelberg, 1910. Carl Winter, 246.

A csehszlovák polgári nacionalizmus szemszögéből állítja Cirill és Metód szláv származását *Pogorelov, Valerij: O národnosti apoštolov Slavianstva* (A szláv-ság apostolainak nemzetiségéről). Bratislava, I. 1927. 138—193.; ugyancsak a csehszlovák burzsoá nacionalizmus szellemében vetíti vissza a csehszlovák állam- és nemzetegység gondolatát a koraközépkorba *Chaloupecký, Václav: Staré Slovensko*. (A régi Szlovákia.) Bratislava, 1933. Filozofická fakulta University Komenského. 420 + XX + 2 térkép; a konzervatív szlovák polgári értelmiség ábrándos múlt-szemléletét tükrözi *Škultéty, Jozef: Osudy Slovenska a slovenskej reči po zaniknutí Vel'kej Moravy* (Szlovákia és a szlovák nyelv sorsa Nagymorávia megszűnése után). Slovenské Pohľady, 1922. 65—78., a klerikális-katolikus, autonómista szláv nacionalizmus álláspontját tükrözi *Zachar, L'udovit: Sv. Cyril a Metod na Devine. Devín-hlavné a sídelné mesto Vel'komoravskej ríše*. (Szt. Cirill és Metód Dévényben. Dévény a Nagymorva Birodalom fő- és székvárosa). Trnava, 1928. Sp. Sv. Vojtecha 55; ugyanaz németül *Zachar, Ludwig: Der heilige Cyril und Method in Devín (Theben). Devín die Haupt- und Residenzstadt des Grossmährischen Reiches*. Bratislava, 1929. Jednota 64; ugyancsak klerikális nacionalis álláspontot tükröz azzal a merész állítással, hogy Metód Rómában van eltemetve: *Matunák, Michal: Svätý Cyril a Method slovenskí apoštolovia*. (Szt. Cirill és Metód, a szláv apostolok.) Trnava, 1926. Sp. Sv. Vojtecha 18; a magyar nacionalizmus álláspontját és túlzásait, »pánszlávizmustól« való félelmét tükröző, egyébként szakemberre valló névtelen cikk, amely azt is kifejti, hogy ha a magyarok be nem jöttek volna a Kárpát-medencébe, az itteni szlávok elnémetesedtek volna: *Cyrell és Method élete*. Nemzet, 1885. április 8. 933. (96) szám. Esti kiadás; magyar klerikális-nacionalista, igen zavaros feldolgozás, mely Metódot szláv származásúnak, működését pedig a szláv kölcsönösség eszme első megvalósulásának mondja: *Hummer Nándor: A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt*. Bp., 1895. Szt. István Társ. 139.

НАЧАЛО ЛИТЕРАТУРЫ НА СЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ НА ТЕРРИТОРИИ ВЕЛИКО-МОРАВИИ

Л. Сиклаи

Труд пересматривает историческое развитие княжества, возникшего на побережье реки Моравы в 9-ом столетии и задунайского княжества Прибины, а также развернутую деятельность миссионеров Константина и Мефодия. Он показывает, что дипломатическая делегация Константина, но главным образом Мефодия в Византии не закончилась даже и тогда, когда он заключил с папой договор и даже получил от него поручение. Его деятельность на побережье Дуная за светскую власть в

церковной форме, является интересным эпизодом борьбы между Римом, Византией и стремившихся к самостоятельности немецких служителей христианского культа. Литература, созданная этими двумя монахами и их учениками является началом письменности на славянском языке, но после их насильственного удаления на этой территории не осталось никакой её традиции. Церковная литература на славянском языке распространялась кириллицей даже среди восточных славян. Во время феодализма культурное развитие прикрепляет словаков к западному культурному кругу. Традиция Кирилла и Мефодия идёт по своему пути только в 17-ом столетии во время первых всплеск национального пробуждения и крепнет только с конца 18-го века; разные её отрасли отлично отражают отдельные фазы словацкого гражданского и связанного с ним национального развития.

DIE ANFÄNGE DER LITERATUR SLAWISCHER SPRACHE AUF DEM GEBIET DES GROßMÄHRISCHEN REICHES

von

L. SZIKLAY

Die Studie gibt einen Überblick über die geschichtliche Entwicklung der längs der Morava im IX. Jahrhundert entstandenen Fürstentümer und des Fürstentums des Pribina in Transdanubien, sowie über das Wirken der beiden byzantinischen Missionäre, Constantinus und Methodius. Der Verfasser weist nach, daß Constantinus, hauptsächlich aber Methodius die Byzanzer diplomatische Sendung auch dann nicht verlor, als er schon mit dem Papst übereingekommen war, ja auch einen Auftrag von ihm bekommen hatte. Seine Tätigkeit im Donaubecken ist eine interessante Episode in dem Kampf um die in kirchlicher Form ausgeübte weltliche Macht zwischen Rom, Byzanz und den nach Selbständigkeit strebenden deutschen Priestern. Die Literatur, die die beiden Mönche und ihre Schüler hier ins Leben gerufen haben, bedeutet den Anfang der Schriftlichkeit in slawischer Sprache. Nach der gewaltsamen Entfernung der Mönche lebte aber auf diesem Gebiet keine Tradition fort. Die kirchliche Literatur slawischer Sprache verbreitete sich unter den östlichen Slawen weiter. Die Slowaken wurden durch ihre weitere kulturelle Entwicklung zur Zeit des Feudalismus dem westlichen Kulturkreis angeschlossen. Die Pflege der Traditionen des Zyrill und Method beginnt erst im XVII. Jahrhundert, als sich die ersten Momente des nationalen Erwachens zeigen, die vom Ende des XVIII. Jahrhunderts anfangen und im Laufe des XIX. Jahrhunderts weiter an Stärke gewinnen. Die verschiedenen Variationen spiegeln die bürgerliche und die damit verbundene nationale Entwicklung der Slowaken treu wieder.